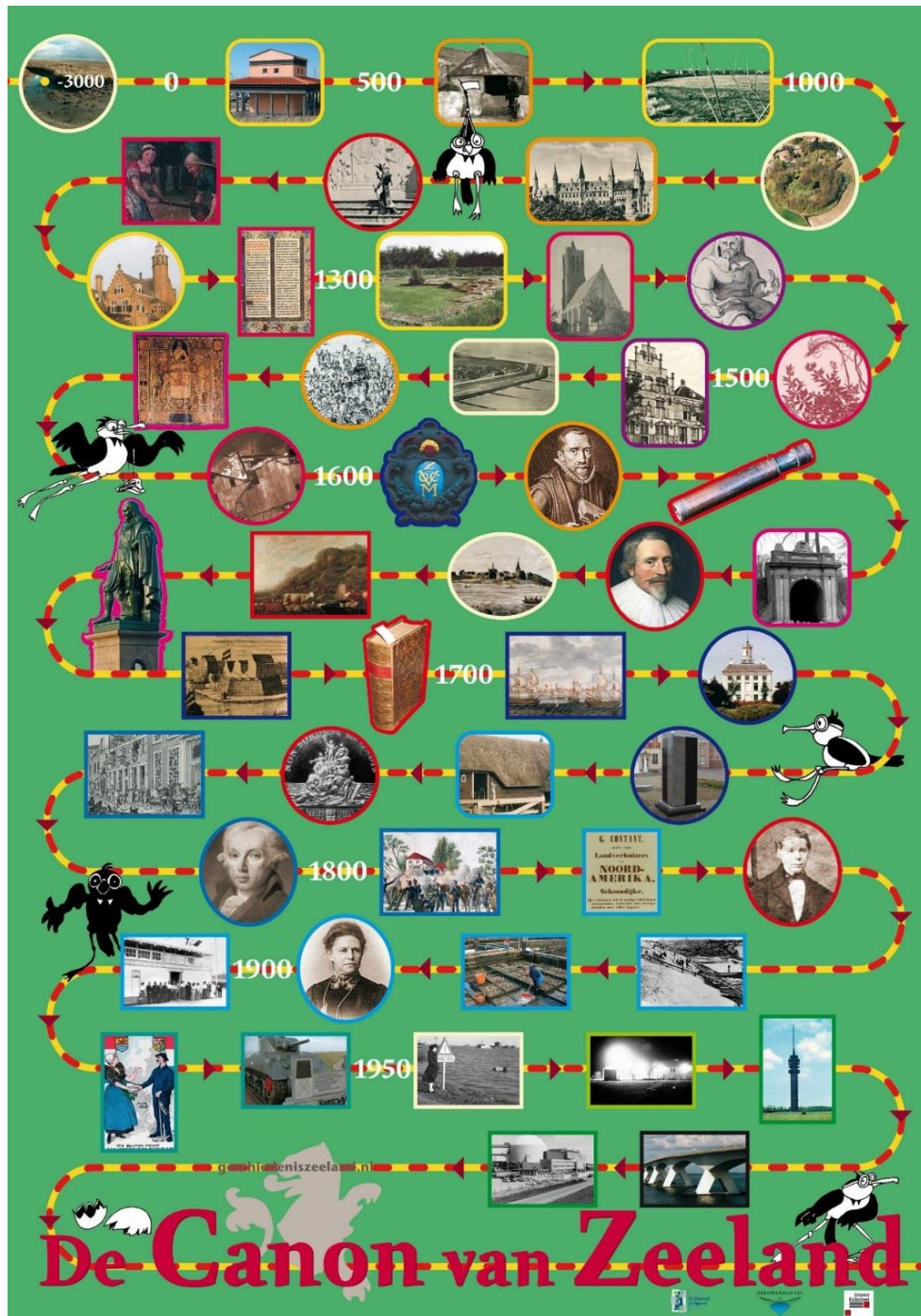

BA Scriptie – Canon van Zeeland: een regionale inkleuring van de nationale canon

Over de canon van Zeeland en het verband met de canon van Nederland

Naam: Tara Coppoolse

E-mail: t.j.coppoolse@students.uu.nl

Datum: 15 februari 2016

Studentnummer: 4084306

BA Scriptie – Geschiedenis

Docent: Dr. A. R. Pelgrom

Inhoud

Inleiding	4
Hoofdstuk I: De canondiscussie	10
- <i>Wat is een historische canon?</i>	10
- <i>Mogelijkheden en beperkingen</i>	11
- <i>Geen goede representatie</i>	14
Hoofdstuk II: Het ontstaan van provinciale canons	17
- <i>Aanvullende of alternatieve canon</i>	17
- <i>Theorie over provinciale canons</i>	19
Hoofdstuk III: De canon van Zeeland	22
- <i>‘De Zeeuw’</i>	22
- <i>Zeeuwse canoncommissie</i>	23
- <i>Toetsing theorie Grever</i>	27
- <i>Onderwijs</i>	31
Hoofdstuk IV: Vergelijking	33
- <i>Vergelijking hoofdlijnen</i>	33
- <i>Vertaling van nationale vensters</i>	35
Conclusie	37
Dankbetuigingen	39
Bibliografie	40
Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ	43
Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops	49
Bijlage 3: Hoofdlijnen van de Zeeuwse canon	59
Bijlage 4: Vergelijking vensters Zeeuwse canon met Nederlandse canon	62

Inleiding

'Het was allerminst de bedoeling om zich af te zetten tegen de nationale canon. Een regionale inkleuring is het geworden.'¹ Dit stond op 11 oktober 2008 in de *Provinciale Zeeuwse Courant* (PZC) en dit ging over de canon van Zeeland, nog voordat deze aan het publiek was gepresenteerd op 28 november 2008.² De canon van Zeeland was opgesteld in navolging van de canon van Nederland, die op 16 oktober 2006 werd gepresenteerd op initiatief van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Net als de nationale canon bestond ook de canon van Zeeland uit een overzicht van de vijftig belangrijkste symbolische punten, oftewel vensters, uit het Zeeuwse verleden. Het initiatief voor de Zeeuwse canon en het hier aangehaalde citaat uit de PZC roepen meteen wat vragen op. Waarom werd er een canon van Zeeland gemaakt? En waarom is dit een regionale inkleuring van de nationale canon geworden?

De aanleiding voor het maken van een nationale canon was het rapport *De stand van educatief Nederland* van de Onderwijsraad uit 2005, waarin werd gesteld dat er niet genoeg aandacht werd besteed aan de Nederlandse cultuur en geschiedenis in het Nederlandse onderwijs.³ Dit werd als een probleem ervaren, omdat de Onderwijsraad vond dat het onderwijs een sterkere socialiserende functie moest hebben. Dit hield in dat kinderen bewustzijn van maatschappelijke verantwoordelijkheden moest worden bijgebracht en volgens de Onderwijsraad kon besef van de eigen geschiedenis en cultuur hierin een belangrijke rol spelen. Deze nadruk op de Nederlandse cultuur en geschiedenis valt onder andere te verklaren uit de recente globalisering en de groei van immigratie. Critici noemen de nationale canon daarom ook een manier om vast te klampen aan de eigen vertrouwde cultuur, uit angst om deze cultuur te verliezen.⁴

Naar aanleiding van het rapport werd een commissie ingesteld, met Frits van Oostrom als voorzitter, die de opdracht kreeg de Nederlandse canon te vormen. De

¹ Jan van Damme, 'Hoogste tijd voor de Zeeuwse canon', *Provinciale Zeeuwse Courant* (11 oktober 2008), Krantenbank Zeeland.

² Jan van Damme, 'In vijftig stappen door de delta', *Provinciale Zeeuwse Courant* (29 november 2008), Krantenbank Zeeland.

³ Frits van Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon Deel A' (oktober 2006) 14. http://entoen.nu/doc/Canonrapport_A.pdf

⁴ Zie bijvoorbeeld: Maria Grever en Siep Stuurman (red.), *Beyond the Canon: History for the Twenty-first Century* (2007 New York) 3.

eerste versie van de canon van Nederland werd op 16 oktober 2006 gepresenteerd.⁵ Hierop volgde een discussie over de voor- en nadelen van een canon in het algemeen, maar er waren ook veel reacties op de vensterkeuzes van de canon van Nederland. Deze canondiscussie had als gevolg dat er een explosie was van andere soorten canons; bijvoorbeeld thematische canons of lokale en regionale canons. Een lokale canon ging over een klein gebied, zoals een stad of een gemeente en een regionale canon ging over een wat groter gebied, bijvoorbeeld een streek of een provincie. In dit onderzoek staat de komst van de provinciale canons centraal, in het bijzonder de canon van de provincie Zeeland.

In deze scriptie zal de vraag beantwoord worden waarom de canon van Zeeland werd gemaakt en welk verband dit initiatief had met de canon van Nederland. Dit zal worden onderzocht aan de hand van vier deelvragen. Het vinden van het antwoord op deze vraag is ingewikkelder dan alleen de aanleiding van de canon te behandelen. De mogelijkheden en beperkingen van de historische canon moeten worden geanalyseerd, om zo te bepalen welk effect een canon heeft op de representatie van het verleden. Er moet ook worden gekeken naar het doel van de canon en de manier waarop de canon is ingevuld om dit te bereiken. Door deze aspecten bij de beantwoording te betrekken, wordt het duidelijker welke rol de canon kan spelen in de omgang met geschiedenis.

In het eerste hoofdstuk worden de belangrijkste punten van de discussie rondom de nationale canon uitgelicht die voor dit onderwerp relevant zijn. Er wordt dieper ingegaan op de vraag wat een historische canon is en welk doel deze over het algemeen heeft. Verder wordt er gekeken welke voor- en nadelen verbonden zijn aan historische canons. Dit onderdeel verduidelijkt zo de achtergrond van de situatie waarin de provinciale canons werden gemaakt.

Het tweede hoofdstuk gaat over het verband tussen een nationale en een provinciale canon in Nederland. Hier wordt de vraag gesteld waarom de provinciale canons werden gemaakt. Er wordt gekeken naar het mogelijke doel; sommige provinciale canons vullen de nationale canon aan, terwijl andere zich hier tegen afzetten. In dit onderdeel zal de theorie van Maria Grever over provinciale canons worden behandeld. Volgens Grever worden provinciale canons gemaakt om een

⁵ Frits van Oostrom, 'Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon Deel C' (juli 2007) 11. http://entoen.nu/doc/Rapport_deel_c.pdf

eigen identiteit te construeren, zij signaleert drie kenmerken van dit soort canons. Het is echter de vraag of Grevers theorie voor alle provinciale canons geldt, want haar aannames zijn gebaseerd op onderzoek van slechts enkele provinciale canons, waarbij ook de Zeeuwse canon buiten beschouwing is gebleven.

Daarom wordt in het derde hoofdstuk dieper ingegaan op de vraag waarom de canon van Zeeland werd gemaakt en welk verband dit had met de canondiscussie in het algemeen. In dit onderdeel zal getoetst worden of de kenmerken die Grever heeft gesignaleerd in provinciale canons ook terug te vinden zijn in de canon van Zeeland.

Ten slotte bevat het vierde hoofdstuk een vergelijking tussen de hoofdlijnen en de vensters van de nationale canon met die van de Zeeuwse canon. Deze vergelijking zal duidelijk maken hoe de Zeeuwse canon aansluiting heeft gezocht bij de nationale canon en welke gevolgen dit heeft gehad voor de vensterkeuzes.

De canondiscussie is een belangrijk onderwerp voor historisch onderzoek, omdat het ons leert over de manier waarop de culturele sector van een gemeenschap wil omgaan met het verleden. Veel historici vonden de canon geen verantwoorde manier om het verleden weer te geven, maar er bleek toch behoefte te zijn aan canons. Deze behoefte bleek alleen al uit de explosie van de vele canons na de vorming van de nationale canon, vaak op initiatief van lokale historici en erfgoed specialisten. Door meer onderzoek te doen naar de canon van Zeeland, kan dit vervolgens nieuwe inzichten opleveren over het grotere geheel van de omgang met geschiedenis. Zoals Maria Grever schrijft over de provinciale canons: 'De canons vormen een rijke bron voor onderzoek naar de betekenis en vormgeving van geschiedenis en erfgoed.'⁶

Canonrapporten deel A, B en C van de nationale canoncommissie vormen een goede bron van haar visie. De rapporten bevatten een overzicht van de keuzes van de commissie, van het doel van de canon, maar ook van de reacties die erop zijn gekomen. Er is al veel geschreven over de plus- en minpunten van de nationale canon, niet al deze punten zullen aan de orde komen. Hier is vooral gekeken naar de problemen die hebben meegespeeld bij het ontstaan van de lokale en regionale canons, in reactie op de nationale canon. Naast de rapporten is er gebruik gemaakt van de bundel *Controverses rond de Canon*, met kritische beschouwingen van de Nederlandse historici Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens en Siep Stuurman.

⁶ Maria Grever en Carla van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden* (Hilversum 2014) 33.

Deze bundel bevat de belangrijkste punten van kritiek op het concept van een nationale canon in algemene zin en op de canon van Nederland in het bijzonder. De auteurs uiten bijvoorbeeld kritiek op de vensterkeuzes, op de invloed van de overheid en op het exclusieve karakter van de canon, die bepaalde bevolkingsgroepen en regio's zou buitensluiten. Grever en Stuurman hebben hun kritiek op het selectieve en beperkende karakter van de canon later uitgewerkt in *Beyond the Canon: History for the Twenty-first Century*. Er bestaat dus spanning tussen de canoncommissie en de voorstanders van de nationale canon die geloven in de mogelijkheden en de critici die allerlei nadelen zien. Deze discussie kan gebruikt worden om te beoordelen welke mogelijkheden en beperkingen de canon van Zeeland heeft.

Er is weinig geschreven over de verhouding tussen de nationale canon en provinciale canons, hoewel de spanning tussen beide niveaus toch interessant is. Maria Grever schrijft kort over de provinciale canon in *Verlangen naar Tastbaar Verleden*. Door te onderzoeken hoe de canon van Zeeland past in de ideeën van Grever over provinciale canons, draagt deze scriptie bij aan een beter begrip van hoe op provinciaal niveau gebruik wordt gemaakt van de eigen geschiedenis. Door dit te vergelijken met de nationale canon, wordt het duidelijk hoe op beide niveaus verschillend of juist hetzelfde omgegaan kan worden met het verleden.

Er is nog geen kritisch onderzoek gedaan naar de canon van Zeeland, daarom is deze scriptie hier een eerste poging toe. Dit onderwerp interesseert mij omdat ik als Zeeuw op de basisschool en middelbare school weinig heb geleerd over de geschiedenis van Zeeland. De vraag die ik mezelf stel is of de canon van Zeeland een goed middel zou kunnen zijn om kennis over de Zeeuwse geschiedenis te verspreiden of verstevigen.

Methode

Er is dus veel geschreven over de nationale canon en de canon in het algemeen; de eerste hoofdstukken zijn vooral gebaseerd op deze secundaire literatuur. Er is echter weinig geschreven over de Zeeuwse canon. Bij gebrek aan schriftelijke bronnen heb ik interviews gehouden met verschillende personen die een rol hebben gespeeld in het maken of het verspreiden van deze canon. Selma Leydesdorff schrijft in *De mensen en de woorden* over haar ervaringen met interviews en de verwerking van

deze mondelinge bronnen.⁷ Omdat zij stelt dat het belangrijk is dat de interviews controleerbaar zijn, heb ik verkorte transcripten van de interviews opgenomen als bijlages.

Het voordeel van het interview is dat het een manier is om informatie te achterhalen die niet in andere bronnen te vinden is, daarom was dit ook nodig voor dit onderzoek. Het interview heeft echter ook evidente nadelen.⁸ Het geheugen is niet altijd betrouwbaar: mensen kunnen dingen vergeten of zij kunnen iets op een andere manier herinneren dan hoe het werkelijk is gegaan. Er is ook altijd een kans dat iemand antwoorden aanpast omdat hij of zij op een bepaalde manier wil overkomen. Ook wordt een interview beïnvloed door de interviewer, door hoe hij of zij overkomt en door welke vragen er worden gesteld. Het is belangrijk om deze mogelijkheden en beperkingen in het achterhoofd te houden bij het gebruiken van deze methode. De canon van Zeeland is ongeveer negen jaar geleden gemaakt, daarom zal dit niet meer heel vers in het geheugen liggen. Toch is dit vrij recent en was het mogelijk om enkele belangrijke betrokkenen te kunnen interviewen.

Eerst heb ik een gesprek gehad met een drietal mensen dat vanuit *Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland* (SCEZ) betrokken is geweest bij de canon van Zeeland, dit waren Wim Scholten, Josien Pootjes en Jeanine Dekker. Wim Scholten is de directeur van SCEZ en heeft in de Zeeuwse canoncommissie gezeten. Josien Pootjes is adviseur erfgoededucatie bij SCEZ en Jeanine Dekker is adviseur volkscultuur en redacteur van de website *Zeeuwse Ankers*, ook bij SCEZ. Dit gesprek ging vooral over de zaken waar de canon van Zeeland mee verbonden was, er is een verslag van dit gesprek opgenomen als bijlage (Bijlage 1).

Verder heb ik gesproken met Johan Francke en Roelof Koops. Johan Francke is informatiespecialist bij de Zeeuwse Bibliotheek en zat in de Zeeuwse canoncommissie. Roelof Koops was voorzitter van de commissie en was tijdens het maken van de Zeeuwse canon directeur van het Zeeuws Archief. De vragen die ik hen heb gesteld gingen vooral over de totstandkoming van de canon, bijvoorbeeld over de vensterkeuzes en de achterliggende gedachten. Ook van dit gesprek is een verslag opgenomen als bijlage (Bijlage 2).

Naast de interviews heb ik gebruikgemaakt van het dossier van de Zeeuwse canon, dat in het Zeeuws Archief ligt. Dit dossier bevat vele documenten vanaf de

⁷ Selma Leydesdorff, *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004) 9-101, 236-260.

⁸ John Tosh, *The Pursuit of History* (Fifth edition, 2010) 319-322.

eerste ideeën over een canon van Zeeland. Dit zijn onder andere besluitenlijsten van vergaderingen, e-mails tussen commissieleden en voorlopige canonlijsten van de commissieleden. Dit is de eerste keer dat dit dossier voor een onderzoek is geraadpleegd.

Ten slotte heeft Johan Francke mij twee documenten toegezonden die de canoncommissie destijds heeft gebruikt. Ik heb hier gebruik van gemaakt voor het laatste onderdeel, de vergelijking tussen de nationale en de Zeeuwse canon. Het eerste document is een overzicht van de hoofdlijnen van de Zeeuwse canon en het tweede document is een vergelijking tussen de vensters van de nationale en Zeeuwse canon, beiden zijn opgenomen als bijlages (Bijlage 3 en Bijlage 4).

Hoofdstuk I: De canondiscussie

De nationale canon is de oorzaak geweest van een brede discussie rondom de mogelijkheden en beperkingen van de historische canon. Er is veel geschreven over *De canon van Nederland* en daarom biedt dit onderwerp veel aanknopingspunten voor een meer algemene bespreking van een historische canon.

De onderwijsraad zag de nationale canon als een middel om het onderwijs over de Nederlandse geschiedenis en cultuur te versterken. Er zijn vijftig vensters gekozen die in een chronologische volgorde de canon van Nederland vormden. De canon was bedoeld als kapstok, waaraan andere kennis verbonden kon worden.⁹ Het was de bedoeling dat de canon op deze manier zou bijdragen aan een beter historisch besef. De nationale canon werd op 1 augustus 2010 opgenomen in de kerndoelen van het Nederlandse onderwijs.¹⁰ Hier werd tegen geprotesteerd door verschillende politici en historici, maar toch werd het doorgevoerd. Het werd verplicht voor docenten om de canon te gebruiken ter illustratie van de tijdvakken, hoewel zij niet elk venster hoefden te behandelen.

Veel van de keuzes van de nationale canoncommissie waren niet zo vanzelfsprekend en hier volgde veel kritiek op. Door de spanning tussen de voor- en tegenstanders van de canon te bekijken, wordt het duidelijker welke problemen er bestaan rondom de historische canon. Dit kan vervolgens gekoppeld worden aan het ontstaan van de provinciale canons.

Wat is een historische canon?

Om te beginnen moet het duidelijk zijn wat een canon is, om zo te begrijpen hoe dit concept wordt toegepast op geschiedenis. Het woord canon betekent maatstaf of richtsnoer.¹¹ Een canon behoort maatgevend te zijn en gebaseerd te zijn op een consensus. Wat men als belangrijk beschouwt, verschilt echter door de tijd heen.¹² Een canon is dus altijd het resultaat van de heersende visie op dat moment. Als de canon wordt toegepast op geschiedenis, geldt ook dat de canon het algemene

⁹ Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A', 34.

¹⁰ Entoen.nu, 'Nieuwsbrief 19, juni 2010', <http://www.entoen.nu/nieuwsbrieven/nieuwsbrief-19,-juni-2010> (Datum van raadpleging: 2 december 2015).

¹¹ Peter Hecht, 'Een wisselende lijst en een begrip dat onder druk staat', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79, (zomer 2009) 69-73, aldaar 69.

¹² Hecht, 'Een wisselende lijst en een begrip dat onder druk staat', 69.

Zie ook: Paul Schnabel, 'Het belang van gedeelde kennis', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79, (zomer 2009) 74-78.

traditionele beeld zal weergeven. Dit wordt bevestigd door Maria Grever en Siep Stuurman wanneer zij de historische canon als volgt omschrijven:

'It is a historical grand narrative, consisting of selected figures, events, story lines, ideas and values, colligated by definite plots, perspectives and explanations. In the context of modern national history, it is what textbook histories, historical commemorations and the dominant collective memory have in common.'¹³

In dit citaat maken zij duidelijk dat zij een historische canon zien als een traditioneel en overzichtelijk verhaal, wat aansluit op het algemene beeld van het verleden. Aan de historische canon zitten positieve en negatieve kanten die aan de hand van de canon van Nederland zullen worden besproken. Het doel van de nationale canon was bijdragen aan beter historisch besef, maar de meningen verschilden erover of dat wel mogelijk was.

Mogelijkheden en beperkingen

Historisch besef en historische identiteit

Maria Grever heeft in verschillende werken geschreven over hoe kennis van het eigen verleden kan bijdragen aan historisch besef.¹⁴ Zij heeft de theorie van Jörn Rüsen gebruikt, omdat volgens hem historisch besef tegenwoordig betekent dat iemand zich kan oriënteren in de tijd.¹⁵ Door kennis over het verleden, kan iemand betekenis geven aan zijn of haar huidige omstandigheden. Een belangrijk onderdeel hiervan is dat een persoon dan begrijpt tot welk groter geheel hij of zij behoort. Dit leidt vervolgens weer tot de vorming van een historische identiteit, want iemand kan zichzelf plaatsen in de tijd en in een kader. Mensen behoren tot verschillende gemeenschappen; bijvoorbeeld op grote schaal tot de natie, of op kleinere schaal tot een familie. Vanwege deze verschillende groepen, zijn deze historische identiteiten ook meervoudig.¹⁶ De provincie kan dus ook de basis zijn voor een historische identiteit. Met deze theorie in het achterhoofd kan een historische canon daarom bijdragen aan historisch besef, omdat iemand meer leert over het verleden van één van de groepen waartoe hij of zij behoort.

¹³ Grever en Stuurman (red.), *Beyond the Canon: History for the Twenty-First Century*, 3.

¹⁴ In: Maria Grever, 'Nationale identiteit en historisch besef' in: Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens, Siep Stuurman, *Controverses rond de canon* (Assen 2006).

En in: Grever en van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*.

¹⁵ Grever en van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, 16.

¹⁶ Grever, 'Nationale identiteit en historisch besef', 34.

Deze positieve werking van de canon kan ook een gevaar zijn. Wanneer een nationale canon namelijk pretendeert het belangrijkste referentiekader te zijn, kan dit ten koste gaan van de historische identiteiten die gebaseerd zijn op de andere groepen waartoe iemand behoort. De nationale historische identiteit zou daardoor overheersen. De canoncommissie probeerde dit gevaar te ontwijken door de nationale identiteit los te koppelen van de nationale canon: 'De canon kan wellicht het collectief geheugen van een land weerspiegelen, maar nooit de identiteit ervan.'¹⁷ Het is echter de vraag of deze begrippen wel los van elkaar te zien zijn, zo brachten ook de schrijvers van *Controverses rond de canon* hier tegenin dat het collectieve geheugen en de nationale identiteit altijd met elkaar verbonden zijn.¹⁸ De collectieve identiteit van een gemeenschap wordt immers gevormd op basis van het collectieve geheugen. De commissie probeerde die discussie te ontwijken door te stellen dat de canon een doel op zichzelf was en dus niet als doel had om de nationale identiteit te versterken.¹⁹

Beperkte selectie

Het volgende punt waarover veel werd gediscussieerd, is dat een canon niet alle perspectieven op het verleden kan omvatten. De reden hiervoor is dat een canon per definitie een selectie is uit veel informatie, waarvan het aantal punten beperkt moet blijven. Een canon kan niet te lang zijn, omdat het anders niet meer overzichtelijk is.²⁰ Deze overzichtsfunctie heeft zijn voordelen; aangezien wij tegenwoordig door bijvoorbeeld het internet veel meer informatie tot onze beschikking hebben, is de canon een manier om het verleden te reduceren tot enkele belangrijke punten.²¹ Niet iedereen heeft de deskundigheid of de tijd om zelf een selectie te maken. De canon wordt zo een kader, waaraan vervolgens meer informatie verbonden kan worden.

Het grote nadeel van selectie is dat een historische canon meestal maar een enkel perspectief op het verleden kan omvatten. In het geval van de canon van Nederland, is dit het nationale perspectief. Maria Grever is duidelijk een tegenstander van deze eenzijdigheid van de canon: 'Zo'n canon levert wel een identificatiekader

¹⁷ Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A', 23.

¹⁸ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 108.

¹⁹ Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A', 24-25.

²⁰ Schnabel, 'Het belang van gedeelde kennis', 75.

²¹ Schnabel, 'Het belang van gedeelde kennis', 76-77.

op, maar reduceert tegelijkertijd de pluraliteit aan perspectieven.²² Bij het proces van canonisering moeten er altijd grenzen worden getrokken tussen wat wel de moeite waard is en wat niet.²³ Dit is een proces van inclusie en exclusie, waardoor bepaalde groepen mensen zullen worden buitengesloten. Er zijn meestal te veel verschillende bevolkingsgroepen en regio's om evenredig vertegenwoordigd te worden, het gevolg hiervan is dat een canon vaak niet voor de hele gemeenschap zal gelden. Dit was ook een probleem in *De canon van Nederland*, want deze was bedoeld 'voor alle Nederlanders', maar achteraf bleek dat maar een deel hiervan werd vertegenwoordigd.²⁴

Een ander nadelig gevolg van deze eenzijdigheid is dat de canon daardoor een verkeerd beeld geeft van het verleden, omdat er geen ruimte is voor andere manieren waarop situaties hadden kunnen verlopen. Het verleden wordt gepresenteerd als een 'gedetermineerde opvolging van gebeurtenissen, terwijl in het verleden andere wendingen met andere uitkomsten mogelijk zouden zijn geweest.'²⁵ De vraag die dit oplevert, is of een canon dan wel bijdraagt aan historisch besef.

'Levende' canon

Het is dus een probleem wanneer enkel het nationale perspectief op het verleden wordt opgelegd door een nationale canon. Vanaf het begin van de canondiscussie werd al voor het probleem gewaarschuwd dat een canon te bindend kon worden. Veel historici dachten al dat de canon zou 'verstenen' tot een traditioneel beeld op het nationale verleden.²⁶

De socioloog Paul Schnabel zag dit anders en vond de canon niet per definitie bindend: 'Het gaat nu meer om een handreiking dan een handleiding.'²⁷ De canoncommissie probeerde de canon minder dwingend te maken door er op te wijzen dat het geen afgesloten lijst moest worden, maar een '*levende canon*'.²⁸ De commissie deed daarom een aanbeveling om elke vijf jaar opnieuw naar de canon te

²² Grever, 'Nationale identiteit en historisch besef', 49-50.

²³ Erik Spinoy, 'Grensconflicten. Strijd over de canon van de Vlaamse poëzie', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79, (zomer 2009) 22-27, aldaar 24.

²⁴ Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A', 27.

²⁵ Grever, 'Nationale identiteit en historisch besef', 50.

²⁶ Maarten van Rossem, 'Gevaren van de canon', in: *Historisch Nieuwsblad* (september 2006). <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25296/gevaren-van-de-canon.html> (Datum van raadpleging: 4 februari 2016).

²⁷ Schnabel, 'Het belang van gedeelde kennis', 76.

²⁸ Oostrom, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A', 26.

kijken, de vensters zouden bijgesteld kunnen worden als bleek dat er een andere opvatting was van het verleden van Nederland.²⁹ Ondertussen zijn deze vijf jaar verstreken en is er geen bijstelling van de vensters geweest, hieruit blijkt dat de nationale canon in dit opzicht niet zo tot leven is gekomen als de canoncommissie oorspronkelijk voor ogen had.

Geen goede representatie

Na meer algemene mogelijkheden en beperkingen van een historische canon, volgen nu twee onderwerpen waarover de canon van Nederland directe kritiek kreeg op de vensterkeuzes.

De goudgerande canon

De nationale canon heeft vaak de kritiek gekregen dat deze een te positief beeld weergaf van het verleden van Nederland. Zo noemden de auteurs van *Controverses rond de canon* dat de canon maar enkele vensters bevatte over de ‘schaduwzijde’ van het Nederlandse verleden, zoals de slavernij en Srebrenica.³⁰

De canoncommissie schreef dat zij hadden gekozen voor: “goudgerande” – maar daarmee niet per se zonovertogen – onderwerpen³¹. Volgens de Nederlandse historicus Chris van der Heijden gebruikte de overheid de canon om het nationale verleden in een goed daglicht te stellen, zodat Nederland weer trots kon zijn op haar roemrijke verleden.³² Dit is de reden dat hij een canon heeft gevormd van het negatieve verleden van Nederland en heeft uitgebracht in boekvorm, genaamd: *Zwarte Canon. Over de schaduwzijde van de geschiedenis*. Zijn doel was om het verleden van Nederland weer in balans te brengen, in zijn eigen woorden: ‘Bij hoogtepunten horen dieptepunten en bij trots past schaamte. Een zwarte canon dient geen ander doel dan die erkenning.’³³ Van der Heijden was niet de enige criticus die vond dat dit positieve beeld het resultaat was van de inmenging van de regering, zo

²⁹ Oostrom, ‘Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A’, 75-77.

Oostrom, ‘Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport Deel C’, 34.

³⁰ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 109, 114.

³¹ Oostrom, ‘Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A’, 33.

³² Chris van der Heijden, ‘Pleidooi voor een eerlijke geschiedschrijving. De zwarte canon’ (versie 7 maart 2012) <http://www.groene.nl/artikel/de-zwarte-canon#> (Datum van raadpleging: 18 november 2015).

³³ Chris van der Heijden, *Zwarte canon. Over de schaduwzijde van de geschiedenis* (Amsterdam 2013) 119.

ook de auteurs van *Controverses rond de canon*.³⁴

Dit kritiekpunt komt voort uit het feit dat een canon niet alle perspectieven op het verleden kan omvatten. Het lijkt mij daarom een waardevol streven om via de zwarte canon een extra perspectief op het verleden van Nederland toe te voegen, waardoor het geheel meer in balans wordt gebracht.

Nationale canon eigenlijk Hollandse canon

Het tweede punt is dat de nationale canon vaak de kritiek heeft gekregen *hollandocentrisch* te zijn. Critici merkten op dat de meeste vensters gingen over het oorspronkelijke gewest Holland. Sommige provincies kwamen nauwelijks aan bod in de nationale canon, zoals Limburg en Friesland.³⁵ Omdat veel Nederlanders zich niet betrokken voelden bij de inhoud van deze canon, kon dit geen referentiekader zijn voor heel Nederland. Het gevolg hiervan was dat er verschillende lokale en regionale canons werden gevormd; de mensen uit slecht vertegenwoordigde gebieden zorgden zo voor een eigen referentiekader. Dit zal niet de enige verklaring zijn voor het ontstaan van provinciale canons, maar dit zal wel een grote invloed gehad hebben. In het volgende hoofdstuk wordt de relatie tussen de nationale en provinciale canon verder uitgediept.

Een mogelijke verklaring voor deze focus op Holland is dat de leden van de nationale canoncommissie vooral woonden en werkten in dit gebied.³⁶ De commissie vond zelf dat het onvermijdelijk was dat veel vensters over Holland gingen: 'feit is nu eenmaal dat voor aanzienlijke perioden van de Nederlandse geschiedenis het gewest Holland dominant is geweest.'³⁷ Holland kan dan wel dominant zijn geweest in het verleden, maar dat betekende niet deze dominantie ook zo duidelijk aanwezig moest zijn in een huidige nationale canon. De commissie had meer aandacht kunnen besteden aan een betere spreiding van onderwerpen uit heel Nederland.

³⁴ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 107-110.

³⁵ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 114.

³⁶ Kerst Huisman, 'Friesland heeft zijn eigen verhaal – Pleidooi voor een niet-randstedelijke geschiedenis canon, 2. [http://www.ffu-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal\[2\].pdf](http://www.ffu-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal[2].pdf) (Datum van raadpleging: 11 december 2015).

³⁷ Oostrom, 'Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport Deel C', 27.

Deelconclusie

Wat opvalt, is dat veel uitspraken van de canoncommissie tegenstellingen bevatten. Het is wel een canon, maar op verschillende manieren probeerde de commissie hier afstand van te nemen. Het blijkt dat de commissie een goudgerande, levende canon van de Nederlandse cultuur en geschiedenis voor ogen had. De nationale canon mocht echter niet gekoppeld worden aan nationale identiteit en mocht ook niet te bindend zijn. De critici zetten vraagtekens bij veel van deze stellingen. Een historische canon is volgens hen altijd verbonden met een historische identiteit. Verder is een canon een beperkte selectie, waardoor er geen ruimte is voor andere perspectieven op het verleden. Deze problemen hebben als gevolg gehad dat de canon onder andere te positief en daarnaast geen goede representatie van heel Nederland is geworden. De beperkte aard van de nationale historische canon resulteerde in een beperkt referentiekader. Dit verklaart waarom er behoefte was aan lokale en regionale canons.

Hoofdstuk II: Het ontstaan van provinciale canons

Na de nationale canon werden vele andere soorten canons gevormd:

‘Veel canons waren uitbreidingen van de nationale canon, andere waren anticanons of vormden lokale, regionale en thematische canons: variërend van dorpen, steden, streken en provincies tot religieuze groepen, vrouwenorganisaties en sportclubs.’³⁸

Op de website van regiocanons is een groot deel van deze regionale en lokale canons te vinden.³⁹ In dit hoofdstuk staat het ontstaan van de provinciale canon centraal. Het is de vraag welk verband dit had met de nationale canon, een manier om dit te verhelderen is door te kijken naar het verschil tussen een aanvullende canon en een tegencanon. Verder wordt de theorie van Maria Grever over provinciale canons geanalyseerd.

Aanvullende of alternatieve canon

Er is een onderscheid tussen een *aanvullende* provinciale canon en een *alternatieve* provinciale canon. Provinciale canons kunnen dus verschillende posities hebben tegenover de nationale canon.

De nationale canoncommissie was over het algemeen positief over het ontstaan van lokale en regionale canons.⁴⁰ De commissie zag dit als een manier om het grote verhaal dat soms te abstract kan zijn, te vertalen naar lokale voorbeelden. Er is echter een verschil tussen een lokale vertaling van de canon van Nederland en een zelfstandige provinciale canon:

‘Zij wil daarbij wel aantekenen geen voorstander te zijn van lokale canons die nadrukkelijk als tegenhanger van de canon van Nederland worden gepresenteerd. [...] De canon van Nederland biedt het nationale kader, waarbij lokale canons kunnen fungeren als vertaling en/of aanvulling, maar niet als equivalent alternatief.’⁴¹

Met andere woorden, de commissie zag liever geen canons ontstaan die met de *Canon van Nederland* zouden kunnen concurreren. Het is logisch dat de commissie ervoor wilde zorgen dat haar nationale canon het uitgangspunt zou worden voor andere canons, haar doel was immers om een nationaal kader te bieden voor alle

³⁸ Grever en van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden*, 32.

³⁹ Zie de website voor een groot aantal regiocanons: <http://www.regiocanons.nl/>

⁴⁰ Oostrom, ‘Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport Deel A’, 32.

⁴¹ Oostrom, ‘Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport Deel C’, 28.

Nederlanders. Critici stelden echter dat dit kader niet voor heel Nederland bruikbaar was. Vanuit deze situatie is het mogelijk om te begrijpen waar het verschil vandaan komt tussen een *aanvullende* canon en een *alternatieve* canon. Aangezien er nog niet veel over het onderwerp van de provinciale canon is geschreven, worden deze termen niet algemeen gebruikt. Ik heb de termen gebaseerd op het citaat van de canoncommissie, waarbij zij dit onderscheid maakt.

Een *aanvullende* canon zet zich niet af tegen de canon van Nederland, maar probeert het overzicht van belangrijke onderwerpen en gebeurtenissen uit te breiden. Een *alternatieve* canon oftewel tegencanon komt voort uit het idee dat een onderwerp of een regio niet of nauwelijks aan bod komt in de Nederlandse canon. Deze canon wil het eigen verhaal vertellen en zet zich af tegen de algemene lijn van de nationale canon.

Een voorbeeld van een aanvullende canon is de canon van Gelderland. Vanwege het onderwijs hebben de makers van de canon van Gelderland 'aansluiting gezocht bij de nationale canon', zodat beiden canons samen gebruikt konden worden in de lessen.⁴² Deze canon toont het Gelderse perspectief op het nationale verhaal en volgt daardoor de algemene lijn van de nationale canon.

Een voorbeeld van een tegencanon is de canon van Friesland, dit blijkt al uit de titel van de tekst van Kerst Huisman: *Friesland heeft zijn eigen verhaal: Pleidooi voor een niet-Randstedelijke geschiedenis canon*. Hierin betoogt Huisman dat Friesland als provincie zo uniek is, dat het recht heeft op een eigen zelfstandige canon.⁴³ Hij constateerde daarnaast dat de Friese geschiedenis nauwelijks voorkwam in de nationale canon.⁴⁴ Als het aan hem lag, werd de canon van Nederland niet gebruikt op Friese scholen: 'De *Canon van Nederland* is een hollandocentrisch verhaal, slechts geschikt voor het geschiedenisonderwijs in Klein-Nederland.'⁴⁵ Uit zijn visie blijkt dat hij de nationale canon niet relevant vond voor de Friezen en dat hij zich tegen deze canon afzette.

⁴² Dolly Verhoeven en Marc Wingens (red.), *Geschiedenis van Gelderland. De canon van het Gelders verleden* (Zutphen 2010) 207.

⁴³ Kerst Huisman, 'Friesland heeft zijn eigen verhaal – Pleidooi voor een niet-randstedelijke geschiedenis canon', 3. [http://www.ffu-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal\[2\].pdf](http://www.ffu-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal[2].pdf) (Datum van raadpleging: 11 december 2015).

⁴⁴ Huisman, 'Friesland heeft zijn eigen verhaal', 1-3.

⁴⁵ Huisman, 'Friesland heeft zijn eigen verhaal', 2.

Canonkaravaan en de Erfgoedmobiel

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap probeerde ervoor te zorgen dat er geen 'tegencanons' zouden ontstaan. Er werd een Canonkaravaan georganiseerd en deze kwam in elke provincie langs. Dit was een serie van voorlichtingsdagen die als doel hadden om informatie te verspreiden over de nationale canon en over hoe deze gebruikt kon worden in het onderwijs.⁴⁶ Tijdens deze voorlichtingsdagen was er ook aandacht voor mogelijke lokale en regionale canons, het werd echter wel gestimuleerd dat deze canons zouden aansluiten bij de nationale canon. De Canonkaravaan bood op deze manier: 'de mogelijkheid om de regionale en lokale canons te verbinden aan de nationale canon, om dus fragmentatie [...] te voorkomen.'⁴⁷

Theorie over provinciale canons

Lokaal erfgoed

Maria Grever maakt in haar bespreking van provinciale canons gebruik van de term erfgoed, daarom volgen hier visies op lokaal erfgoed en de omgang met het verleden die relevant zijn voor haar theorie.

Volgens erfgoedsspecialist Rob van der Laarse is erfgoed geen analytisch begrip, zoals geschiedenis. Erfgoed is niet zozeer gericht op het verleden om daar meer van te begrijpen of daar iets van te leren, maar heeft meer te maken met een historische ervaring.⁴⁸ De Amerikaanse historicus David Lowenthal is zeer invloedrijk met zijn opvatting van erfgoed, die inhoudt dat men tegenwoordig gebruik maakt van erfgoed voor allerlei huidige doelstellingen. Hij schrijft dat één van deze doelen is om een bepaalde identiteit te vormen: 'The past that defines us to ourselves and presents us to others'.⁴⁹ Op deze manier proberen mensen door middel van lokaal erfgoed aan te tonen dat zij bij een bepaalde gemeenschap horen. Deze aandacht voor lokale geschiedenis wordt door velen gezien als een gevolg van schaalvergroting, waarbij men vast probeert te houden aan de eigen cultuur uit angst

⁴⁶ Entoen.nu, 'Canonkaravaan 2011/2012: de canon in de klas', <http://www.entoen.nu/canonkaravaan> (Datum van raadpleging: 16 december 2015).

⁴⁷ Grever en van Boxtel, *Verlangen naar Tastbaar Verleden*, 32.

⁴⁸ Rob van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 10.

⁴⁹ David Lowenthal, 'Heritage and history' in: Rob van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005), 29-39, aldaar 29.

dat deze anders verloren zal gaan.⁵⁰

De Franse historicus François Hartog schrijft in het boek *Regimes of Historicity* dat er in de twintigste eeuw een groei was van wat men als erfgoed beschouwde en dat er zo meer aandacht kwam voor regionaal erfgoed.⁵¹ Vooral vanaf de jaren tachtig kwam dit in een stroomversnelling. Hij constateert dat lokale herinneringsgemeenschappen tegenwoordig tegenwicht bieden aan de herinnering die wordt opgelegd door de natie:

'Today the sovereign privilege of defining the nation's memory-history finds itself challenged by partial, particularist memories (of specific groups, associations, businesses, local communities, and so forth), all of which wish to be deemed equally legitimate or even more legitimate than the others.'⁵²

Hartog stelt dus dat deze grote aandacht voor het lokale verleden voortkomt uit de behoefte van deze lokale gemeenschappen om zichzelf neer te zeggen tegenover de natie.

Kenmerken provinciale canon

Maria Grever volgt in haar bespreking de manier waarop Lowenthal en Hartog erfgoed hebben getheoretiseerd. Volgens haar was identiteitsconstructie het doel van de lokale en regionale canons, want zij stelt dat: 'Verschillende gemeenschappen en groepen de canon hebben aangegrepen om de eigen identiteit aan de hand van erfgoed te profileren.'⁵³ Zij probeert deze stelling te bewijzen door drie kenmerken van erfgoedcanons uit te werken.

Het eerste kenmerk is dat in deze canons vaak een verbinding wordt gelegd tussen plaats en identiteit, dit wordt ook wel *emplacement* genoemd. De reden hiervoor is dat plaatsen tastbaar zijn en daardoor levendige herinneringen kunnen oproepen. Zo kunnen mensen hun lokale identiteit koppelen aan deze plaatsen, Grever noemt dit daarom een 'identiteitservaring'.

Het tweede kenmerk van deze canons is volgens Grever de neiging om vooruitgang te benadrukken. Dit houdt in dat de vensters vaker gaan over positieve

⁵⁰ Rob van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger*, 15.

⁵¹ François Hartog, (vertaald door Saskia Brown), *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time* (Columbia 2015) E-Book, 149, 156. <http://uunl.ebilib.com/patron/FullRecord.aspx?p=1835954>

⁵² Hartog (vertaald door Saskia Brown), *Regimes of Historicity*, 151.

⁵³ Grever en van Boxtel, *Verlangen naar Tastbaar Verleden*, 32.

ontwikkelingen, dan over negatieve. Volgens dit idee zou het ook meer aandacht krijgen als er bepaalde prestaties waren in deze regio, zoals 'het eerste zijn', of 'het beste zijn' in bepaalde ontwikkelingen.

Het laatste kenmerk is dat de tijdsafstand tot het verleden wordt verkort. Dit houdt in dat er meer aandacht wordt besteed aan de herkenbaarheid van het eigen verleden, omdat de canon veel mensen moet aanspreken en daarom ook toegankelijk moet zijn. Hierdoor kan er over het hoofd gezien worden dat het verleden anders was dan het heden. Er kunnen anachronismen ontstaan door deze visie op het verleden, aangezien het kan lijken alsof de samenleving door de tijd weinig is veranderd.

Vooraf het tweede en derde kenmerk kunnen negatieve gevolgen hebben op een genuanceerde representatie van het verleden. Als een canon te positief is, geeft het een te eenzijdig beeld op het verleden weer. En als een canon probeert de tijdsafstand met het verleden te verbergen, leert dit vooral de kinderen niet dat het verleden echt anders was dan nu. Het is de vraag of de canon dan kan bijdragen aan een versterking van historisch besef.

Deelconclusie

De nationale canoncommissie stimuleerde het ontstaan van provinciale canons, mits zij zouden aansluiten op de nationale canon. De Canonkavaan was een manier om dit te stimuleren. Of een provinciale canon zich uiteindelijk aansloot bij de nationale canon of zich daar tegen afzette, lag aan de doelstelling van de makers en aan hoe zij de canon vervolgens invulden. De provinciale canons hebben een nauw verband met erfgoed. Grever heeft de theorieën van Lowenthal en Hartog, die stelden dat erfgoed vaak wordt gebruikt om een identiteit te creëren, toegepast op lokale en regionale canons. In het volgende hoofdstuk zal haar theorie worden getoetst aan de canon van Zeeland.

Hoofdstuk III: De canon van Zeeland

Uit de inleiding bleek al dat de canon van Zeeland een ‘regionale inkleuring’ van de nationale canon werd genoemd in de *Provinciale Zeeuwse Courant*.⁵⁴ Naar aanleiding hiervan werden de vragen opgeworpen waarom de canon van Zeeland werd gemaakt en waarom dit een aanvulling werd op de nationale canon. Deze vragen zullen in dit hoofdstuk worden beantwoord. Het is niet voldoende om alleen naar de aanleiding van de canon van Zeeland te kijken, want er zijn achterliggende oorzaken en problemen die het antwoord complexer maken.

Eerst wordt de vraag gesteld of het wel mogelijk is om van ‘De Zeeuw’ te spreken, aangezien de canon van Zeeland uitgaat van een Zeeuwse gemeenschap met een gedeeld verleden. Vervolgens wordt geanalyseerd wat het doel was van de canon van Zeeland en hoe de commissie de canon heeft ingevuld om dit te bereiken. Aansluitend wordt de canon van Zeeland getoetst aan de theorie van Grever over provinciale canons. Zo kan er beoordeeld worden of de canon van Zeeland erin geslaagd is om op een verantwoorde manier het Zeeuwse verleden te tonen.

De ‘Zeeuw’

Een historische canon van bijvoorbeeld een land of een provincie zou de suggestie kunnen wekken dat de mensen in dit gebied altijd al een gemeenschap vormden. Dit geeft een vertekend beeld van het verleden, omdat deze gemeenschap vaak pas later ontstond. Zo heeft de canon van Nederland de kritiek gekregen dat sommige vensters verder terug gingen in de tijd dan dat ‘Nederland’ bestond. Hierdoor werd het concept ‘Nederland’ toegepast op een periode waar dat historisch gezien niet klopt, dit is een vorm van anachronisme.⁵⁵

Een historische canon kan ook doen lijken alsof er eenheid en samenwerking was binnen een gemeenschap, terwijl dit in het verleden niet altijd zo was. Het is vanwege dit punt problematisch om van ‘de Zeeuw’ te spreken, omdat dit de suggestie wekt dat de Zeeuwen altijd al een hechte gemeenschap zijn geweest met een gedeeld verleden. De inwoners van Zeeland waren echter vooral loyaal aan hun eigen omgeving: ‘Zelden onderkenden de mensen een algemeen Zeeuws belang,

⁵⁴ Jan van Damme, ‘Hoogste tijd voor de Zeeuwse canon’, *Provinciale Zeeuwse Courant* (11 oktober 2008), Krantenbank Zeeland.

⁵⁵ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 110-111.

doorgaans dachten en oordeelden zij strikt eilandelijk.⁵⁶ Dit valt te verklaren uit het feit dat Zeeland lang verdeeld was in eilanden, waardoor binnen Zeeland geen goede verbindingen waren tussen de gebieden. Walcheren had daarnaast vaak de overmacht over heel Zeeland, ook op cultureel gebied. Verder ontwikkelde Zeeuws-Vlaanderen zich in de negentiende eeuw tot een cultureel zelfbewuste regio. Al deze zaken maken het moeilijker om te spreken over Zeeland als een eenheid.⁵⁷

Toch was er wel sprake van een groepsgevoel, al was het alleen al het gevoel om als groep mensen bij Zeeland te horen. Vooral na de Eerste Wereldoorlog groeide dit gevoel, toen veel Zeeuwen zich ertegen verzetten dat Zeeuws-Vlaanderen door België werd geannexeerd.⁵⁸ Vanaf de Tweede Wereldoorlog en de Watersnoodramp van 1953 was er een tweede periode van toenadering binnen Zeeland, aangezien er samengewerkt moest worden aan de wederopbouw.⁵⁹

Tegenwoordig zijn er in Zeeland betere verbindingen, maar blijft er een bepaalde zelfstandigheid van Zeeuws-Vlaanderen.⁶⁰ Verder zijn bijna alle culturele instellingen gecentreerd in Middelburg, wat betekent dat Walcheren de culturele overmacht blijft houden. Er was in Zeeland sprake van een eilandmentaliteit, wat wil zeggen dat de bewoners primair loyaal waren aan het eigen eiland of de eigen gemeente. Dit is tot op zekere hoogte nog steeds aanwezig in Zeeland en de canoncommissie moest een poging doen om deze afstand te overbruggen:

Zeeland is een bijzondere provincie, wij moeten met iedereen rekening houden. Iedere regio, ieder voormalig eiland en belangengroepje moest zich wel kunnen vinden in deze canon.⁶¹

Zeeuwse canoncommissie

Dit onderdeel is voor het grootste deel gebaseerd op informatie uit de twee interviews en het dossier van de canon van Zeeland.

⁵⁶ J.J. Tevel, 'Twijfels: speurtocht naar "de Zeeuwen"', *Provinciale Zeeuwse Courant* (2 februari 1980), Krantenbank Zeeland.

⁵⁷ Paul Brusse (red.), *Geschiedenis van Zeeland – deel IV vanaf 1850* (Amsterdam 2014), 239, 242, 296.

⁵⁸ Jan J.B. Kuipers en Robbert Jan Swiers, *Het verhaal van Zeeland* (Hilversum 2005) 243.

⁵⁹ Brusse (red.), *Geschiedenis van Zeeland IV*, 239.

⁶⁰ Brusse (red.), *Geschiedenis van Zeeland IV*, 317.

⁶¹ Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ, blz. 43. Uitspraak Wim Scholten.

Het Zeeuwse perspectief

Het initiatief voor de Zeeuwse canon kwam vanuit de *Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland*, aangesloten bij Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). Op 23 oktober 2007 stelden Marlies Jongejan, Roelof Koops en Wim Scholten waarom er volgens hen behoefte was aan een canon van Zeeland:

‘De indruk bestaat dat de Nederlandse canon voor Zeeland (te) weinig aanknopingspunten, referentiepunten en/of identificatiemogelijkheden biedt om te komen tot draagvlak en historisch besef bij onderwijs en samenleving. [...] Een Zeeuwse canon biedt mogelijkheden om de landelijke doelstellingen een provinciale vertaling en invulling te geven.’⁶²

Uit dit citaat blijkt dat het doel was om de landelijke doelstellingen kracht bij te zetten, namelijk het versterken van het algemene historisch besef. Verder blijkt dat zij de canon van Nederland geen goed referentiekader vonden voor Zeeland.

Vanuit dit initiatief werd een canoncommissie gevormd. Er werd gekozen voor vertegenwoordigers van de Zeeuwse Bibliotheek, het Zeeuws Archief en SCEZ. Daarnaast waren er afgevaardigden bij betrokken van de gemeentearchieven, zodat er een goede regionale spreiding was.⁶³

Het streven van de canoncommissie was ‘om Zeeland neer te zetten’.⁶⁴ In het interview legden Johan Francke en Roelof Koops uit waarom zij dit wilden:

‘Er speelde ook een vorm van bezorgdheid: als die nationale canon ook op scholen in Zeeland het uitgangspunt wordt, hadden wij het gevoel dat dit toch te eenzijdig zou zijn. Er zijn toch specifiek Zeeuwse dingen en het is van belang het Zeeuwse af te kunnen zetten tegen het Nederlandse. Dat geeft vaak een verdieping.’⁶⁵

De canon van Zeeland was bedoeld om het verhaal van Zeeland neer te zetten, *naast* het verhaal van Nederland. Hierdoor kan geconcludeerd worden dat het een *aanvullende* canon was; de Zeeuwse commissie pretendeerde namelijk niet dat hun

⁶² Zeeuws Archief, ‘Canon van Nederland / Zeeland’, inv.nr 07.2, Wim Scholten, Roelof Koops, Marlies Jongejan, ‘*Naar een Zeeuwse canon – Concept notitie voor bespreking in Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland*’, (23 oktober 2007), 3.

⁶³ Zeeuws Archief, ‘Canon van Nederland / Zeeland’, inv.nr 07.2, Roelof Koops, ‘Instelling projectgroep Zeeuwse canon’, (11 oktober 2008).

⁶⁴ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 53: Uitspraak Roelof Koops: ‘We wilden Zeeland neerzetten!’

⁶⁵ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 50: Uitspraak van Roelof Koops.

canon belangrijker of relevanter was dan de nationale canon. Het is een 'regionale inkleuring' oftewel een provinciale vertaling geworden, omdat de vijftig vensters van de nationale canon zijn vertaald naar Zeeuwse voorbeelden, voor zover dit mogelijk was. Deze vertaalslag is nader bekeken in het laatste hoofdstuk. De canoncommissie heeft het voorbeeld van de nationale canon gevolgd, zodat de canon van Zeeland op scholen gebruikt kon worden naast de nationale canon.

De canon van Zeeland kwam dus voort uit de behoefte om een eigen referentiekader te creëren. De canon toonde het Zeeuwse perspectief op het nationale verleden. Inzicht in de verschillen tussen het nationale en het Zeeuwse verhaal kunnen voor een beter historisch besef zorgen, omdat dit benadrukt dat het verleden niet volgens een vaste richting is gelopen en dat meerdere perspectieven op het verleden mogelijk zijn.

Vorming van de canon

Alle commissieleden maakten een lijst met wat volgens hen de belangrijkste punten waren voor in de canon en doordat zij allemaal een eigen specialisme hadden, kwamen hier verschillende soorten lijsten uit. Zo werd er een lijst gemaakt die volledig over het Zeeuwse landschap ging en gingen andere lijsten bijvoorbeeld over één regio.⁶⁶ Al deze lijsten werden samengebracht en ingekort door Francke en Koops, waardoor de uiteindelijke lijst een 'samenvatting' was van de inbreng van de commissieleden.⁶⁷ De canon van Zeeland werd dus voornamelijk ingevuld op basis van persoonlijke voorkeuren.

De commissie koos voor veertig onderwerpen ook voor een venster, maar over tien van de vijftig onderwerpen verschilden de commissieleden onderling van mening. Deze tien onderwerpen werden voorgesteld aan de Zeeuwse bevolking, die via een stemming per onderwerp steeds een keuze uit twee vensters mocht maken. Het is bijzonder dat de commissie ervoor koos om het Zeeuwse publiek mee te laten stemmen, aangezien een historische canon meestal volledig gevormd wordt door professionele historici of erfgoed specialisten. Het doel van deze stemming was om het Zeeuwse publiek bij de canon te betrekken. Toch had de stemming maar

⁶⁶ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, verschillende lijsten van de commissieleden (periode januari/februari 2008).

⁶⁷ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, e-mail van Johan Francke naar Roelof Koops met drie bijlages, (5 mei 2008).

beperkte invloed, aangezien het onderwerp al vaststond. Een voorbeeld is het onderwerp 'Tweede Wereldoorlog', waarbij de Zeeuwen mochten kiezen voor een schilderij van het kapotgeschoten stadhuis in Middelburg of voor een tank op een zeedijk in Westkapelle.⁶⁸ De stemmers hadden alleen invloed op hoe het venster er uit zou zien, niet zozeer waar het voor zou staan. Toch is het vrij uniek dat het de Zeeuwse bevolking zo kon bijdragen aan de canon.

Regionale spreiding

Regionale spreiding was een belangrijk criterium voor de Zeeuwse canoncommissie, dit bleek uit beide interviews en uit het dossier. Dit is ook te zien aan de besluitenlijst van de vergadering op 12 februari 2008, waarin de commissie vaststelde dat ze: 'geen eilandelijk denken zullen toepassen'.⁶⁹ Voor de canon moest Zeeland als eenheid worden gezien.

Er waren al verschillende initiatieven voor canons van Zeeuwse regio's en steden, voordat de Zeeuwse canon werd gemaakt. Er bestond al een canon van Veere en er werd nagedacht over canons van Schouwen-Duiveland, Vlissingen en Zeeuws-Vlaanderen.⁷⁰ Dit bevestigt mogelijk dat er in Zeeland inderdaad een eilandmentaliteit was, waarbij het eigen eiland of de eigen directe omgeving meer aandacht kreeg. Daarom is het goed dat de Zeeuwse canoncommissie een poging deed om een overkoepelende canon te maken, en probeerde om geen 'walchocentrische' canon te vormen, die te veel over Walcheren zou gaan.

Hoewel de commissie haar best heeft gedaan om alle regio's aan bod te laten komen, hebben Tholen en Sint Philipsland uiteindelijk geen venster gekregen. Hierdoor is één van hun belangrijkste criteria uiteindelijk toch niet volledig geslaagd. Dit wordt achteraf wel betreurd.⁷¹ Dit toont een beperking van een historische canon aan: het blijkt net als bij de nationale canon niet mogelijk om de hele gemeenschap

⁶⁸ Kees Slager, 'Toespraak bij presentatie juryrapport Zeeuwse canon', (Versie 28 november 2008), <http://www.pzc.nl/extra/dossiers/toespraak-bij-presentatie-juryrapport-zeeuwse-canon-1.1934014> (Datum van raadpleging: 8 december 2015).

⁶⁹ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, 'Besluitenlijst vergadering 12 februari 2008 projectgroep Zeeuwse Canon'.

⁷⁰ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, Wim Scholten, Roelof Koops, Marlies Jongejan, 'Naar een Zeeuwse canon – Concept notitie voor bespreking in Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland', (23 oktober 2007), 2.

- Zie bijvoorbeeld de canon van Vlissingen: <http://www.canonvanvlissingen.nl/>

⁷¹ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 51. Uitspraak Johan Francke.

- Slager, 'Toespraak bij presentatie juryrapport Zeeuwse canon'.

<http://www.pzc.nl/extra/dossiers/toespraak-bij-presentatie-juryrapport-zeeuwse-canon-1.1934014>

evenredig te vertegenwoordigen.

Toetsing theorie Grever

Maria Grever stelt dat lokale canons vaak gevormd worden om de eigen identiteit uit te dragen. Zij maakt hierbij gebruik van de theorie van Lowenthal en Hartog, die er beiden op wijzen dat erfgoed tegenwoordig wordt gebruikt voor identiteitsconstructie van de eigen gemeenschap. Grever nam hierbij de canon van Gelderland als voorbeeld, waarbij ook de makers stelden dat hun doel was om de Gelderse historische identiteit neer te zetten.⁷²

De Zeeuwse canoncommissie nam juist afstand van dit idee, net als de nationale canoncommissie een koppeling met identiteit probeerde te voorkomen. Francke en Koops zijn voorzichtig over het uitdragen van een Zeeuwse identiteit, volgens hen was dit in ieder geval niet het doel van de canon van Zeeland.⁷³ Ook al was het mogelijk niet hun doel, dit wil niet zeggen dat er geen Zeeuwse historische identiteit uit de canon van Zeeland gehaald kan worden. Zo stelde Francke wel dat: 'Als iets duidelijk wordt in die drieduizend jaar geschiedenis dan is het wel de voortdurende strijd met het water, maar tegelijkertijd dat de Zeeuwen ook altijd van dat water geleefd hebben.'⁷⁴ Het is dus interessant dat er spanning is rond de vraag of een historische canon wel of niet een historische identiteit uit kan dragen, in zowel de nationale als de Zeeuwse canon.

Grever heeft in verband met haar stelling drie kenmerken gesignaleerd, door te beoordelen of deze kenmerken ook toepasbaar zijn op de canon van Zeeland, kunnen we zien of deze stelling standhoudt. Deze kenmerken zijn vooral getoetst aan de eerste uitgave van de Zeeuwse canon, waar in een kleine brochure de vensteromschrijvingen worden gegeven in maximaal tweehonderd woorden per venster.⁷⁵ Hierdoor wordt duidelijk wat de kern is per venster en wat het oorspronkelijke idee was van de commissie. De latere boekuitgave is veel uitgebreider met enkele bladzijden per venster, waardoor de oorspronkelijke

⁷² Verhoeven en Wingens (red.), *Geschiedenis van Gelderland*, 206.

⁷³ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 57-58.

⁷⁴ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 57-58.

⁷⁵ Johan Francke, Roelof Koops, Wim Scholten, *De Canon van Zeeland*, (Goes 2009).

hoofdpunten minder duidelijk terug te vinden zijn. Het eerste kenmerk van Grever is dat er vaak een verbinding werd gemaakt met plaatsen, waardoor de canon meer tastbaar werd. Dit kenmerk is duidelijk terug te vinden in de canon van Zeeland, zo zijn meer dan de helft van de vensters plaatsen zoals gebouwen of landschapselementen. Deze plaatsen staan symbool voor een breder onderwerp, een voorbeeld hiervan is venster 15: 'Schotse huizen in Veere', dat staat voor 'De Gouden Eeuw van Zeeland'.⁷⁶ Verder wordt het in de vensterteksten vaak vermeld wanneer hetzelfde verschijnsel op verschillende plaatsen in de provincie terug te vinden is, zo werd de regionale spreiding benadrukt.⁷⁷ Ook bevat elk venster in de boekuitgave tips om de plaatsen te bezoeken.

Afbeelding 1: Schotse Huizen.⁷⁸

Deze verbinding met plaatsen blijkt niet alleen uit de boekuitgave van de Zeeuwse canon, maar ook uit de vijftig venstervideo's die gemaakt zijn door Zeeuwse Ankers, vanuit *Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland*. Deze video's werden uitgezonden op Omroep Zeeland en werden ook geplaatst op de website van Zeeuwse Ankers.⁷⁹ Jeanine Dekker, redacteur Zeeuwse Ankers, vertelde dat een belangrijke eis van deze video's was dat bij elk venster een duidelijk verbinding werd gezocht met de filmlocatie. Het uitzenden van de video's werd gecombineerd met activiteiten die aansloten op dit bepaalde venster: bijvoorbeeld een museumlezing of een rondleiding door een landschap.⁸⁰ Volgens haar heeft de canon daardoor een

⁷⁶ Jan J.B. Kuipers en Johan Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden* (Zutphen 2009), 63.

⁷⁷ Francke, Koops, Scholten, *De Canon van Zeeland*, venster 9: Dit gebeurt bijvoorbeeld in venster 9: 'Slot Moermond', waarbij er wordt vermeld dat hetzelfde verschijnsel van bouwen van woontorens en kastelen ook plaatsvond in Domburg, Veere, Souburg en Baarland.

⁷⁸ Schotse huizen, 'het lammetje', Zeeuwse Bibliotheek, Beeldbank Zeeland, circa 1925. Deze afbeelding hoorde bij venster 15 in de canon van Zeeland.

⁷⁹ Zie voor de video's van de canonvensters:

<http://www.omroepzeeland.nl/canonvanzeeland#.Vo7UIPhDIU>

⁸⁰ Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ.

- Redactie Zeeuwse Ankers, 'Verhaal: Zeeland viert feest. De provincie bestaat 200 jaar' (versie 21

breder publiek bereikt, omdat de verbinding met plaatsen zorgde voor levendige verhalen.⁸¹

Het tweede kenmerk is dat de nadruk van deze canons vaak lag op vooruitgang. Toen ik vroeg of de canon van Zeeland trots uit moest stralen, bevestigde Francke dit: 'Ja, dat is de doelstelling van elke canon die gemaakt wordt lijkt me, maar je moet je ogen natuurlijk niet sluiten voor wat mis is gegaan in de geschiedenis.'

Het overgrote deel van de vensters gaat inderdaad over positieve ontwikkelingen of prestaties. Een duidelijk voorbeeld is venster 42: 'Henriëtta Dorothea van der Meij', met in de ondertitel: 'de eerste vrouwelijke journaliste en eindredacteur van Nederland'.⁸² De nadruk ligt bijvoorbeeld op welke wetenschappers of kunstenaars Zeeland heeft voortgebracht of wanneer Zeeland relatief vroeg was met een bepaalde ontwikkeling. Verder valt het op dat veel vensters gaan over de periode van de 'Zeeuwse Gouden Eeuw' en in het interview legde Francke uit waarom:

'Het is evident dat Zeeland vanaf laat de zestiende tot begin de zeventiende eeuw op het toppunt van zijn roem was, dus waarom zou je dat dan met een paar vensters afdoen?'⁸³

Het is bij deze uitspraak wel de vraag of een canon inderdaad hoofdzakelijk over de roemrijke momenten uit het verleden van een gemeenschap moet gaan.

Over het algemeen is de canon van Zeeland dus gericht op de positieve kanten, maar het wordt nog wat in balans gebracht door enkele minder aangename vensters. Zo staat de canon in venster 32: 'Slavenhandel en slavernijmonument' stil bij een zwarte bladzijde van het Zeeuwse verleden. Ook venster 35: 'Huizen Patriotten geplunderd' maakt duidelijk dat er ook negatieve gebeurtenissen plaatsvonden. Het is echter de vraag of deze enkele zwarte bladzijden voldoende zijn om de canon in balans te brengen.

december 2013) <http://www.zeeuwseankers.nl/nl-NL/verhaal/145/zeeland-viert-feest> (Datum van raadpleging 8 december 2015).

⁸¹ Zie voor doelstellingen Zeeuwse Ankers: 'Zeeuwse Ankers: verhalen die verbinden', <http://www.zeeuwseankers.nl/nl-NL/over-zeeuwse-ankers> (Datum van raadpleging: 8 december 2015).

⁸² Kuipers en Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden*, 159.

⁸³ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 53. Uitspraak Johan Francke.

Het derde kenmerk is dat het verleden volgens Grever vaak te herkenbaar werd neergezet in deze canons, waardoor het niet duidelijk werd dat het verleden wezenlijk anders was. Het verleden moet bekeken worden door de ogen van toen, niet door die van nu. Volgens Francke was dit inderdaad een belangrijke geschiedenisles: 'Dat je begrijpt dat mensen in een andere tijd er ook andere normen en waarden op na hielden.'⁸⁴ Dit kenmerk is niet duidelijk terug te vinden in de canon van Zeeland. Grever heeft niet veel voorbeelden gegeven van dit kenmerk, waardoor dit niet goed getoetst kan worden.

Alleen in venster 1: 'het land van Saeftinge', wordt gesteld dat de bewoners uit 4000 tot 2000 voor Christus 'de oudste inwoners van Zeeland' waren.⁸⁵ Het concept Zeeland bestond toen nog niet en deze verwoording zou mogelijk de suggestie kunnen opwekken van wel. Meer voorbeelden van dit kenmerk zijn niet te vinden in de canon van Zeeland.

Samengevat lijkt de theorie van Grever wel in delen toepasbaar te zijn op de canon van Zeeland. De verbinding met plaatsen, het eerste kenmerk, is duidelijk terug te vinden en dit heeft niet zozeer nadelige gevolgen voor de representatie van het verleden. Het is misschien zelfs positief als op deze manier een groot publiek wordt aangetrokken. Het tweede kenmerk, de positieve neiging, klopt gedeeltelijk. Zo is de canon van Zeeland wel overwegend positief geworden, maar laat het toch nog enkele negatieve bladzijden doorschemeren. De canon kan daardoor toch bijdragen aan historisch besef, aangezien er enige ruimte is voor meerdere perspectieven op het verleden. Het laatste kenmerk is niet duidelijk terug te vinden in de canon.

De canon van Zeeland toont dus wel een (te) positief beeld van het Zeeuwse verleden, maar vervalt daarbij niet in anachronismen. Of de canon van Zeeland uiteindelijk wel of niet bijdraagt aan historisch besef, ligt ook aan de manier waarop deze wordt gebruikt. Iemand met meer historische kennis zal beter in staat zijn om naast de vensteromschrijvingen ook andere perspectieven toe te passen op het Zeeuwse verleden.

Francke en Koops waren zich wel bewust van de beperkingen van een canon en hebben zich daar als het ware bij neergelegd:

⁸⁴ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 58.

⁸⁵ Francke, Koops, Scholten, *De Canon van Zeeland*, venster 1.

'Er is geen ruimte om alle perspectieven te tonen, je kan er wel een kader voor aanbieden. Ik denk dat dit het verschil is tussen een canon en een echt geschiedeniswerk.'⁸⁶

Dit is ook de reden dat zij van de canon niet 'meer' wilden maken dan een chronologisch overzicht.

Onderwijs

Hoewel in deze scriptie niet de vraag centraal staat hoe de canon van Zeeland is ontvangen door het onderwijs en het publiek, is het toch interessant om hier kort bij stil te staan. Zeker omdat de versterking van historisch besef via het onderwijs een belangrijke doelstelling was van de canon van Zeeland.

Voordat de Zeeuwse canon werd gevormd, was al vastgesteld dat het onderwijs een belangrijke rol speelde in het slagen van deze canon en nascholing was belangrijk om dit te kunnen bereiken.⁸⁷ Uit het gesprek met Josien Pootjes, adviseur erfgoededucatie bij SCEZ, blijkt dat de canon niet goed in het onderwijs terecht is gekomen.⁸⁸ Een mogelijke oplossing die Pootjes voorstelt, is om vanuit SCEZ workshops aan te bieden aan scholen, om zo docenten op de mogelijkheden te wijzen. Verder constateert zij dat de website van Zeeuwse Ankers (www.zeeuwseankers.nl), waar de canonvensters op te vinden zijn, beter toegankelijk gemaakt kan worden.

Er is nog een andere mogelijke oorzaak dat de Zeeuwse canon niet 'geland' is in het onderwijs: er was niemand van het onderwijs betrokken bij de vorming van de canon. Het is wel de vraag of het een groot effect had gehad als iemand uit het onderwijs had meebeslist over de vensters. Toch erkent Wim Scholten dat de canon achteraf mogelijk 'in de aanbodkant is blijven steken'.⁸⁹

Deelconclusie

De canon van Zeeland is gemaakt met het doel aan te sluiten bij de nationale canon, zodat de canons samen gebruikt konden worden in het onderwijs en daarom is het

⁸⁶Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 54. Uitspraak Roelof Koops.

⁸⁷ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, Wim Scholten, Roelof Koops, Marlies Jongejan, 'Naar een Zeeuwse canon – Concept notitie voor bespreking in Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland', (23 oktober 2007), 4.

⁸⁸ Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ.

⁸⁹ Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ, blz. 44. Uitspraak Wim Scholten.

een *aanvullende* canon geworden. Het Zeeuwse perspectief op het nationale verhaal zou verdieping opleveren en daarmee het historisch besef versterken.

De stelling van Grever, dat lokale canons werden gemaakt om een eigen identiteit te vormen, past grotendeels op de canon van Zeeland, hoewel de Zeeuwse canoncommissie zelf afstand nam van dit idee. Toch zijn twee van de drie kenmerken duidelijk aanwezig, er worden verbindingen gelegd met plaatsen en de vensters zijn voor het grootste deel gericht op positieve ontwikkelingen.

De canon van Zeeland biedt in ieder geval een eigen referentiekader, waarop de Zeeuw vervolgens zijn of haar historische identiteit kan baseren.

Hoofdstuk IV: Vergelijking

De Zeeuwse canoncommissie heeft aansluiting gezocht bij de nationale canon, door de nationale hoofdlijnen over te nemen en deze toe te passen op de geschiedenis van Zeeland. In dit hoofdstuk worden de hoofdlijnen van de twee canons vergeleken, om zo een beter inzicht te krijgen hoe de canons zich tot elkaar verhouden.

Een manier om te bevestigen dat de canon van Zeeland het voorbeeld van de nationale canon heeft gevolgd, is te vinden in het dossier in het Zeeuws Archief. Het dossier bevat namelijk veel teksten, die afkomstig zijn van www.entoen.nu, de website van de nationale canon.⁹⁰ Deze teksten zijn flink gemarkeerd en hieruit blijkt hoezeer de nationale canon een inspiratiebron was voor de canon van Zeeland.

Vergelijking hoofdlijnen

Voor de nationale canon zijn er veertien 'hoofdlijnen van de canon' opgesteld, die fungeren als de rode draden door de geschiedenis van Nederland.⁹¹ Johan Francke heeft deze hoofdlijnen overgenomen voor de canon van Zeeland, hoewel hij sommige lijnen heeft aangepast zodat ze beter bij de geschiedenis van Zeeland passen:

'Er zijn raakvlakken met de nationale canon (de Opstand tegen Spanje en Michiel de Ruyter bijvoorbeeld), maar de Zeeuwse geschiedenis meandert ook langs andere wegen dan de nationale geschiedenis. Zo was Zeeland laat met de industrialisatie en de aanleg van kanalen en spoorwegen. Soms kenmerkt de provincie zich zelfs door tegengestelde ontwikkelingen. Te denken valt hierbij aan de kaapvaart of ontstedelijking.'⁹²

Deze Zeeuwse hoofdlijnen zijn opgenomen als bijlage (Bijlage 3).

Uit het citaat blijkt dat in de Zeeuwse geschiedenis ook een tegengestelde beweging plaatsvond: de ontstedelijking. Dit zorgde voor een andere invulling van hoofdlijn tien: 'het ontstaan van een moderne samenleving'. In de nationale hoofdlijn staat hoe enkele steden flink groeiden en dat het spoorwegnet werd aangelegd. In de Zeeuwse hoofdlijn staat beschreven hoe Zeeland juist verschoof van handelsgewest

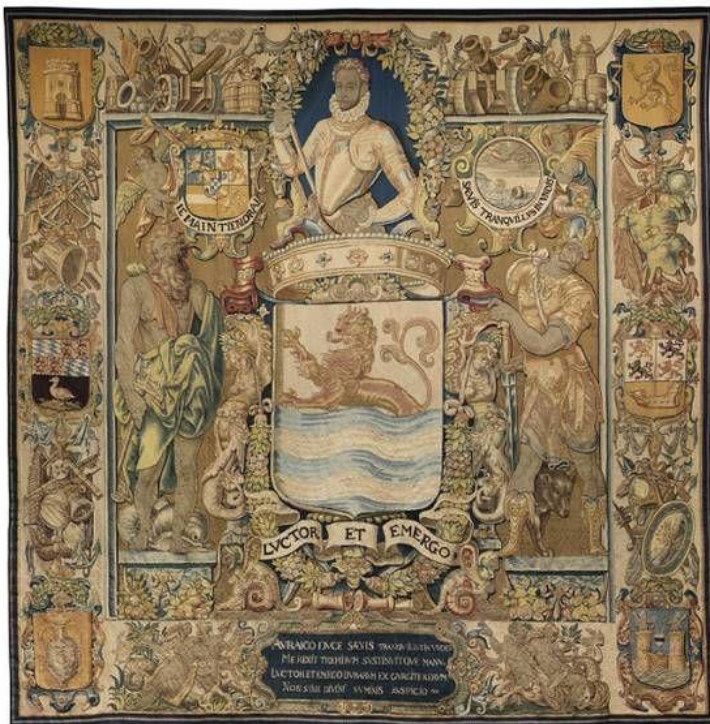
⁹⁰ Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, het dossier bevat vele uitgeprinte teksten van de website [entoen.nu](http://www.entoen.nu), sommige stukken zijn met geel gemarkeerd.

⁹¹ Entoen.nu, 'Hoofdlijnen van de canon', <http://entoen.nu/hoofdlijnen> (Datum van raadpleging: 16 december 2015).

⁹² Kuipers en Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden*, 7.

naar agrarisch gewest, waardoor de steden minder belangrijk werden.⁹³ De desurbanisatie is een voorbeeld van een Zeeuwse ontwikkeling waardoor de nationale hoofdlijn gedeeltelijk aangepast moest worden. Er is daarom een venster toegevoegd aan de Zeeuwse canon, venster 33: 'De Zeeuwse schuur en ontstedelijking'.⁹⁴

Waarin de twee canons overeenkomen, is dat veel vensters gaan over de Gouden Eeuw. Het kritiekpunt van Chris van der Heijden dat de nationale canon te positief zou zijn, hangt samen met het feit dat de nadruk lag op deze 'roemrijke' periode uit het nationale verleden. In het vorige hoofdstuk werd al opgemerkt dat de Zeeuwse canon vooral over positieve ontwikkelingen ging en dat de 'Zeeuwse Gouden Eeuw' veel aandacht kreeg. Dit blijkt ook uit de omslag van de eerste uitgave van de canon van Zeeland: op de voorkant staan Michiel de Ruyter en het wandtapijt van de Staten van Zeeland uit de zestiende eeuw afgebeeld. Het is veelzeggend dat er voor de omslag is gekozen voor twee afbeeldingen uit de 'Zeeuwse Gouden Eeuw', waaruit blijkt dat deze periode inderdaad extra aandacht kreeg.

Afbeelding 2: Wandtapijt van de Staten van Zeeland. ⁹⁵

⁹³ Bijlage 3: Hoofdlijnen van de Zeeuwse canon, blz. 55-57.

⁹⁴ Francke, Koops, Scholten, *De Canon van Zeeland*, venster 33.

⁹⁵ Zie de website van Zeeuwse Ankers voor afbeelding: <http://www.zeeuwseankers.nl/nl-NL/verhaal/693/de-wandtapijten-van-de-staten-van-zeeland> (22 april 2014) Deze afbeelding werd gebruikt voor venster 18 in de canon van Zeeland en stond op de voorzijde van de eerste uitgave van deze canon.

Vertaling van nationale vensters

De Zeeuwse canoncommissie heeft dezelfde verdeling van onderwerpen als in de nationale canon overgenomen: 'politieke, militaire, culturele, waterstaatkundige, historisch-geografische, sociaal-economische, religieuze, agrarische en wetenschappelijke onderwerpen'.⁹⁶ Uit het gesprek met Johan Francke en Roelof Koops bleek dat zij in een paar gevallen actief hebben geprobeerd een nationaal venster te 'vertalen' naar een Zeeuws venster; dit geeft aan hoe trouw het voorbeeld van de nationale canon werd gevolgd. Francke heeft een vergelijking gemaakt tussen de vijftig vensters van de nationale en de Zeeuwse canon; hier is duidelijk te zien wat per nationaal venster de 'Zeeuwse inkleuring' is (Bijlage 4).

De nationale commissie heeft kritiek ontvangen op de vensterkeuzes, zo werden er veel onderwerpen en vensters gemist.⁹⁷ Verder vonden de schrijvers van *Controverses rond de canon* de vensterkeuzes willekeurig lijken.⁹⁸ Op de canon van Zeeland volgden geen reacties over de vensterkeuzes. Er zou gezegd kunnen worden dat de 'willekeurigheid' van de nationale canon, door het overnemen van de nationale hoofdlijnen, ook in de canon van Zeeland terecht is gekomen.

De hoofdlijn 'veelkleurig Nederland' moest ook in de canon van Zeeland terug komen, daarom heeft Francke het venster 'Molukkerkamp in Westkapelle' voorgesteld voor de hoofdlijn 'Zeeland krijgt kleur'.⁹⁹ Dit venster stond niet in de individuele lijsten van de commissieleden en kwam dus voort uit de nationale canon. Francke vertelde dat dit venster ook een goede manier was om de andere migratiestromen naar Zeeland erbij te betrekken, zoals de Vlamingen, Fransen en Joden in vroegere periodes.¹⁰⁰ Ik vraag me af waarom hier geen eigen vensters over zijn gekomen, nu wordt de suggestie gewekt dat migratie een modern fenomeen is dat pas vanaf de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Dit kritiekpunt geldt voor zowel de nationale als de Zeeuwse canon.

Een ander venster dat een nauwe relatie met de canon van Nederland heeft, is het venster over de 'vrouwenemancipatie'. In de nationale canon was dit Aletta Jacobs en in de canon van Zeeland is ook een vooruitstrevende vrouw gekozen:

⁹⁶ Kuipers en Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden*, 8.

⁹⁷ Oostrom, 'Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport Deel C', 21-23.

⁹⁸ Grever, Jonker, Ribbens, Stuurman, *Controverses rond de canon*, 114.

⁹⁹ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 52.

¹⁰⁰ Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops, blz. 52.

Henriëta Dorothea van der Mey.¹⁰¹ Ook dit venster is een Zeeuwse inkleuring van een nationaal venster. Het is natuurlijk de vraag of de vrouwengeschiedenis in Zeeland afgedaan zou moeten worden met één venster, zou dit komen omdat de Zeeuwse commissie alleen uit mannen bestond? Van beide canons kan gezegd worden dat vrouwengeschiedenis niet veel aandacht heeft gekregen.

Deelconclusie

Uit deze vergelijking op verschillende punten blijkt dat de Zeeuwse canon het nationale voorbeeld heeft overgenomen door gebruik te maken van de hoofdlijnen, in enkele gevallen is de Zeeuwse canon daarvan afgeweken en is de hoofdlijn aangepast. Uit de voorbeelden blijkt dat er actief is geprobeerd een Zeeuwse inkleuring te zoeken voor de nationale vensters. Helaas is de canon van Zeeland daardoor ook vatbaar geworden voor dezelfde kritiek die de nationale canon kreeg over de verdeling van de onderwerpen.

¹⁰¹ Bijlage 4: Vergelijking vensters Zeeuwse canon met Nederlandse canon, blz. 58.
- Kuipers en Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden*, 159.

Conclusie

De centrale vraag van dit onderzoek was waarom de canon van Zeeland werd gemaakt en welk verband dit initiatief had met de nationale canon. De canon van Zeeland werd gemaakt met het doel: aansluiten op de nationale canon, zodat beide canons samen gebruikt konden worden in het onderwijs. De verdieping die dit zou opleveren, zou bijdragen aan een groter historisch besef. De canon van Zeeland is daarom precies geworden wat de nationale canoncommissie stimuleerde, namelijk een provinciale vertaling van de nationale canon.

De mogelijkheden en beperkingen van de historische canon waren het onderwerp van een brede canondiscussie. Een canon kan een raamwerk bieden, waaraan vervolgens meer kennis verbonden kan worden. Zo kan een canon bijdragen aan kennis van een chronologisch overzicht en daardoor ook aan historisch besef, omdat men zich daardoor beter kan plaatsen in de tijd. Het nadeel van een canon is dat deze per definitie beperkt is, waardoor er weinig ruimte is voor meerdere perspectieven op het verleden. Dit kan weer een negatief gevolg hebben op historisch besef, omdat dit besef ook inhoudt dat er niet één visie is op het verleden.

De vele provinciale canons ontstonden als reactie op de nationale canon, omdat deze geen goede representatie was van heel Nederland. David Lowenthal en François Hartog stelden dat lokaal erfgoed tegenwoordig gebruikt wordt om een lokale identiteit neer te zetten. Maria Grever paste deze theorie toe op lokale en regionale canons, deze zouden volgens haar gemaakt worden om een eigen identiteit te vormen. De Zeeuwse canoncommissie nam echter afstand van het idee dat een canon een bepaalde identiteit uit zou moeten dragen, net als de nationale canoncommissie. Dit wil niet zeggen dat de Zeeuwse canon daardoor geen basis voor een Zeeuwse historische identiteit heeft gevormd. Twee van de drie kenmerken van de theorie van Grever zijn duidelijk aanwezig; er worden verbindingen gelegd met plaatsen en de canon geeft een positief beeld weer van het Zeeuwse verleden. Doordat er ook enkele minder positieve vensters zijn gekozen, kan de Zeeuwse canon toch bijdragen aan historisch besef, omdat deze vensters duidelijk maken dat er meer perspectieven zijn op het verleden.

De canon van Zeeland is er in geslaagd om het Zeeuwse verhaal neer te zetten, *naast* het nationale verhaal. De manier waarop dit is gedaan, is door de

ationale hoofdlijnen over te nemen en in enkele gevallen aan te passen naar de Zeeuwse situatie. De canon toont daardoor het Zeeuwse perspectief op de nationale canon. Het nadeel van de overname van de nationale hoofdlijnen is dat de canon van Zeeland daardoor dezelfde verdeling van onderwerpen heeft overgenomen, waar de kritiek op is gegeven dat deze willekeurig zou zijn.

De canon van Zeeland biedt in ieder geval een overzichtelijk en handzaam kader voor de Zeeuwse geschiedenis, het lijkt mij dan ook positief als de canon meer gebruikt zou worden in het onderwijs. Zeker omdat het Zeeuwse perspectief, naast het nationale perspectief, toch het historisch besef kan versterken. De suggesties die Josien Pootjes heeft gedaan om de canon van Zeeland meer onder de aandacht te brengen lijken mij daarom de moeite waard.

Verder onderzoek

Voor verder onderzoek is het belangrijk om na te gaan in hoeverre de canon wordt gebruikt op de Zeeuwse basisscholen. Er zou gekeken kunnen worden hoeveel docenten op de hoogte zijn van de Zeeuwse canon en wat zij nodig zouden hebben om deze op te nemen in hun lessen.

Daarnaast kan het interessant zijn om van andere provinciale canons te onderzoeken wat de verhouding is tot de nationale canon. Er zou getoetst kunnen worden in hoeverre deze provinciale canons een eigen historische identiteit uitdragen. Zo kan deze scriptie aanleiding zijn tot een debat over de provinciale canon en de omgang met het verleden.

Dankbetuigingen

Voor dit onderzoek wil ik de mensen bedanken die mij hebben geholpen. Ten eerste bedank ik mijn scriptiebegeleider dr. Asker Pelgrom, die mij heeft geholpen met het afbakenen van het onderwerp en altijd opbouwende kritiek wist te geven. Verder wil ik diegenen bedanken die de tijd hebben genomen om mijn vragen te beantwoorden, dit zijn Wim Scholten, Josien Pootjes, Jeanine Dekker, Jan J. B. Kuipers, Johan Francke en Roelof Koops. Ook bedank ik Kees de Ridder, die mij heeft geholpen om het dossier in het Zeeuws Archief tot mijn beschikking te krijgen. Ten slotte bedank ik mijn medestudenten die mijn teksten hebben gelezen en mij tips hebben gegeven om het te verbeteren. Ook Nanne, Carmen, Rosanne en Thomas bedankt ik voor deze hulp.

Bibliografie

Boeken

Francke, Johan, Roelof Koops, Wim Scholten, *De Canon van Zeeland* (Goes 2009).

Grever, Maria en Carla van Boxtel, *Verlangen naar tastbaar verleden. Erfgoed, onderwijs en historisch besef* (Hilversum 2014).

Grever, Maria, Ed Jonker, Kees Ribbens, Siep Stuurman, *Controverses rond de canon* (Assen 2006).

Grever, Maria en Siep Stuurman (red.), *Beyond the Canon: History for the Twenty-first Century* (2007 New York)

Hartog, François, (vertaald door Saskia Brown), *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time* (Columbia 2015) E-Book.

<http://uunl.ebib.com/patron/FullRecord.aspx?p=1835954>

Heijden, Chris van der, *Zwarte canon. Over de schaduwzijde van de geschiedenis* (Amsterdam 2013).

Kuipers, Jan J.B., Johan Francke, *Geschiedenis van Zeeland – De Canon van ons Zeeuws Verleden* (Zutphen 2009).

Kuipers, Jan J.B., Robbert Jan Swiers, *Het verhaal van Zeeland* (Hilversum 2005).

Laarse (red.), Rob van der, *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005).

Leydesdorff, Selma, *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004).

Verhoeven, Dolly, en Marc Wingens (red.), *Geschiedenis van Gelderland. De canon van het Gelders verleden* (Zutphen 2010).

Documenten en artikelen entoen.nu

Oostrom, Frits van, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon Deel A' (oktober 2006).

http://entoen.nu/doc/Canonrapport_A.pdf

Oostrom, Frits van, 'Entoen.nu – De canon van Nederland. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon Deel B' (oktober 2006).

http://entoen.nu/doc/Canonrapport_B.pdf

Oostrom, Frits van, 'Entoen.nu en verder – De canon van Nederland. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon Deel C' (juli 2007).

http://entoen.nu/doc/Rapport_deel_c.pdf

Entoen.nu, 'Canonkaravaan 2011/2012: de canon in de klas',

<http://www.entoen.nu/canonkaravaan> (Datum van raadpleging: 16 december 2015).

Entoen.nu, 'Hoofdlijnen van de canon', <http://entoen.nu/hoofdlijnen> (Datum van raadpleging: 16 december 2015).

Entoen.nu, 'Nieuwsbrief 19, juni 2010', <http://www.entoen.nu/nieuwsbrieven/nieuwsbrief-19,-juni-2010> (Datum van raadpleging: 2 december 2015).

Artikelen

Damme, Jan van 'Hoogste tijd voor de Zeeuwse canon', *Provinciale Zeeuwse Courant* (11 oktober 2008), Krantenbank Zeeland.

Damme, Jan van, 'In vijftig stappen door de delta', *Provinciale Zeeuwse Courant* (29 november 2008), Krantenbank Zeeland.

Hecht, Peter, 'Een wisselende lijst en een begrip dat onder druk staat', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79, (zomer 2009), 69-73.

Heijden, Chris van der, 'Pleidooi voor een eerlijke geschiedschrijving. De zwarte canon' (versie 7 maart 2012) <http://www.groene.nl/artikel/de-zwarte-canon#> (Datum van raadpleging: 18 november 2015).

Huisman, Kerst, 'Friesland heeft zijn eigen verhaal – Pleidooi voor een niet-randstedelijke geschiedenis canon.' [http://www.fru-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal\[2\].pdf](http://www.fru-fri.eu/PDF/070206KerstH.Frieslandheeftzijneigenverhaal[2].pdf) (Datum van raadpleging: 11 december 2015).

Lowenthal, David, 'Heritage and history' in: Rob van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005), 29-39.

Redactie Zeeuwse Ankers, 'Verhaal: Zeeland viert feest. De provincie bestaat 200 jaar' (versie 21 december 2013) <http://www.zeeuwseankers.nl/nl-NL/verhaal/145/zeeland-viert-feest> (Datum van raadpleging 8 december 2015).

Rossem, Maarten van, 'Gevaren van de canon', in: *Historisch Nieuwsblad* (september 2006). <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25296/gevaren-van-de-canon.html> (Datum van raadpleging: 4 februari 2016).

Schnabel, Paul, 'Het belang van gedeelde kennis', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79, (zomer 2009), 74-78.

Slager, Kees, 'Toespraak bij presentatie juryrapport Zeeuwse canon', (Versie 28 november 2008), <http://www.pzc.nl/extra/dossiers/toespraak-bij-presentatie-juryrapport-zeeuwse-canon-1.1934014> (Datum van raadpleging: 8 december 2015).

Spinoy, Erik, 'Grensconflicten. Strijd over de canon van de Vlaamse poëzie', in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* nr. 79 (zomer 2009), 22-27.

Tevel, J.J., 'Twijfels: speurtocht naar "de Zeeuwen"', *Provinciale Zeeuwse Courant* (2 februari 1980), Krantenbank Zeeland.

Zeeuwse Ankers, 'Zeeuwse Ankers: verhalen die verbinden', <http://www.zeeuwseankers.nl/nl-NL/over-zeeuwse-ankers> (Datum van raadpleging: 9 januari 2016).

Dossier Zeeuws Archief

Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, 'Besluitenlijst vergadering 12 februari 2008 projectgroep Zeeuwse Canon'.

Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, e-mail van Johan Francke naar Roelof Koops met drie bijlages, (5 mei 2008).

Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, Roelof Koops, 'Instelling projectgroep Zeeuwse canon', (11 oktober 2008).

Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, verschillende lijsten van de commissieleden (periode januari/februari 2008).

Zeeuws Archief, 'Canon van Nederland / Zeeland', inv.nr 07.2, Wim Scholten, Roelof Koops, Marlies Jongejan, '*Naar een Zeeuwse canon – Concept notitie voor bespreking in Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland*', (23 oktober 2007).

Bijlage 1: Gesprek bij SCEZ

**met Wim Scholten, Jeanine Dekker en Josien Pootjes
26 november 2015**

Dit gesprek heb ik gevoerd met Wim Scholten, de directeur van SCEZ, die lid was van de canoncommissie. En met Jeanine Dekker, adviseur volkscultuur bij SCEZ en redacteur Zeeuwse Ankers, die betrokken was bij de totstandkoming van de vijftig video's van de canonvensters. Ook met Josien Pootjes, adviseur erfgoededucatie bij SCEZ, die zich bezig heeft gehouden met de Erfgoedmobiel en andere manieren om de canon met het onderwijs in contact te brengen.

Ik stelde enkele vragen, maar het grootste gedeelte was een gesprek waarbij we vanzelf op de verschillende onderwerpen kwamen. Dit is een verkort transcript van het gesprek en er zijn enkele schuingedrukte kopjes toegevoegd om het transcript te structureren. Verder zijn alle namen opgenomen als afkorting van de eerste letters van de voor- en achternaam.

TC: Wat was de aanleiding voor het maken van de Zeeuwse Canon?

- WS: Ik kan me wel herinneren, dat het vanuit het onderwijs een beetje naar ons toe is gekomen. Dat is wel een directe aanleiding. De discussie ging er vooral ook om; hoe vertaal je dat naar het onderwijs. Toch?

- JP: Ja, en er is natuurlijk een onderzoek van die pabo-studenten, die heb ik naar je gestuurd.

TC: Ja, deze heb ik gezien inderdaad.

JP: Eén ding valt meteen op: dat er bij de vertaling naar het onderwijs, het onderwijs zelf niet wordt betrokken. Dat is natuurlijk een beetje raar.

TC: Wie zat er in de canoncommissie en hoe verliep dit overleg?

- WS: Wat ik vanuit mijn geheugen nog weet: dat wij ons hebben breed hebben laten inspireren door de canon-gedachte. Een aantal instellingen: de toenmalige Zeeuwse Bibliotheek, Zeeuws Archief, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, inclusief de gemeentearchieven. We hebben gedacht van: hoe kunnen we nou die vertaling maken van de landelijke canon, want die lag er, hoe kunnen we via de vensters een vertaalslag maken naar de Zeeuwse situatie? Dan ontstaat onmiddellijk de discussie: wie gaat dat dan zeggen? Aan de ene kant hebben we natuurlijk de archivariissen en de historici, wij bepalen het, want wij kunnen het goed overzien en weten precies de effecten. Aan de andere kant willen we ook heel graag de participatie, het meedenken, van de mensen die er op een andere manier tegenover staan. En volgens goed Nederlands gebruik, zal ik maar even zeggen, hebben we bedacht wat de werkwijze zou zijn. We zetten een werkgroep op van deskundigen, die vertegenwoordigers van de verschillende instellingen die ik heb genoemd, die zijn aan de slag gegaan en hebben een uitgebreide lijst gemaakt; keurig verantwoord. Zeeland is, zoals je weet, een bijzondere provincie: wij moeten met iedereen rekening houden, iedere regio, ieder voormalig eiland en belangengroepje moest zich wel kunnen vinden in deze canon. Dat is bij de werkgroep allemaal aan de orde geweest en men heeft daar een selectie voor gemaakt, maar we hebben meteen gezegd: dat is niet de definitieve selectie. We willen daar ook iets mee doen en een x aantal keuzemomenten voorleggen aan de samenleving. Daarvoor hebben we de samenwerking gezocht met Omroep Zeeland, de regionale omroep. Dit heeft er in geresulteerd dat er een aantal keuzes aan is geboden, en men kon hier op reageren door simpelweg te stemmen. Ik ben de keuzes even kwijt, maar dat heeft ook wel gewerkt. Dat hebben we allemaal meegenomen en ook vertaald, en feestelijk gepresenteerd met de toenmalige commissaris van de Koningin, Karla Peijs.

Dit heeft geresulteerd in dit aantrekkelijke ding (Wijst naar het boekje met daarin de hoofdlijnen, en de vensters die zijn afgedrukt als een slinger die opgehangen kan worden.) Dat hebben we toen ook toegezonden aan het onderwijs. Ik denk dat als we heel kritisch zijn naar onszelf, dit is meer in de richting gegaan van wij hebben dit ontwikkeld: 'doe er wat mee'. Je kunt het uittrekken, je kunt het in de klas hangen, je kunt er voorbij lopen, je kunt er allerlei dingen bij bedenken. Maar dat we nu misschien moeten zeggen dat het misschien te veel in de aanbodkant is blijven steken.

- JP: Ik weet trouwens niet of we die wel hebben opgestuurd, we hebben wel later dat boek opgestuurd.

- WS: Ik dacht het wel, maar dat kunnen we nog nazoeken. Dat boek was inderdaad een soort verdieping. Van we moeten toch wel zorgen, zeker voor de onderwijsgeevenden en voor iedereen die dat leuk vindt, voor wat verdieping. Dit heeft geresulteerd in een publicatie door Johan Francke van de Zeeuwse Bibliotheek en Jan Kuipers, die bij onze organisatie werkzaam was. Dat is inderdaad ook gepresenteerd en naar het onderwijs gegaan.

- JP: Die poster hebben ze ook allemaal nu.

- WS: Dus dat is een beetje de beginsituatie. We hebben wel gezorgd voor een vorm van participatie, maar het moest toch ook verantwoord zijn, de mensen die dat maken moeten daar kennis over hebben. Het was een goede bijeenkomst, maar achteraf hebben we veel nagedacht voor onderwijsgeevenden en voor zover ik weet zijn ze ook niet echt actief betrokken bij de keuze voor de vensters of bij de vraag van hoe implementeer je dat nu in het onderwijs. Methodisch ook gezien.

Tijdvakken en Erfgoedmobiel

- WS: Ik weet niet of daar naar gekeken is; van hoe pas je deze vensters in de tijdvakken?

- JP: Er is inderdaad een onderzoek van pabo studenten, die een vernietigende conclusie daarover schreven. Maar ja, af en toe zijn ze wel een beetje kort door de bocht, met de conclusies die ze trekken. Het haakt niet één op één aan met de geschiedenismethodes. Dat is wel altijd moeilijk hoor, want die methodes zijn ook allemaal weer anders.

- WS: En kunnen we overzien wat daar mee gebeurd is?

- JP: We hebben natuurlijk de Erfgoedmobiel ingericht, die zes vensters op Zeeuws erfgoed. We hebben gekeken naar de regionale spreiding. Welke onderwerpen kan je nou kiezen, zodat als deze rond gaat rijden, je in elke regio onderwerpen hebt waar je relaties kan leggen met de musea enzovoorts. Dus van die zes vensters is dan een vertaling met het onderwijs gemaakt.

TC: Welke zes vensters waren dat eigenlijk?

- JP: deze zijn terug te vinden op: <http://www.regiocanons.nl/zeeland/vensters-op-zeeuws-erfgoed>. Op regiocanons staan ook de vijftig canonvensters. Zo was er Nehalennia voor de Romeinen, Middeleeuwen, Tweede Wereldoorlog, Watersnoodramp enzovoorts.

Later werd dit nog over de vensters gezegd:

- JP: Uit de tijdvakken is een venster gekozen, makkelijk te vertalen naar de thema's van de nationale canon.

- WS: Dit zijn vensters die je heel makkelijk kunt koppelen aan de geschiedenismethodes voor de verzeeuwsing.

- JP: Ja, daar zijn de vensters op uitgekozen. En ook op regionale spreiding. Dat je niet alleen Walcherse informatie doorgeeft.

Regionale spreiding in de commissie

- WS: Het doel was wel zo evenwichtig mogelijk, dus niet alleen op provinciaal niveau na te denken, maar echt ook de regio's. Daarom zijn ook de gemeentearchieven erbij betrokken, vanwege de kennis over de lokale regionale geschiedenis.

- Het leuke van de discussie is: het gaat maar door, dat canon-denken. Naderhand is er van Schouwen-Duiveland een aparte canon gekomen. Die weet ik dan uit mijn hoofd, maar misschien zijn er nog meer plaatselijke canons.

- JP: Die van Vlissingen staat ook op regiocanons.

- WS: Daar maak je uit op dat het wel een interessant fenomeen is, het discussiëren over van wat vinden wij nu allemaal belangrijk en hoe verhoudt zich dit dan met een andere geschiedenis.

TC: Waar heeft de Zeeuwse discussie zich afgespeeld? Dit is bijna niet terug te vinden.

- WS: In de achterkamertjes?

- JD: Dat denk ik ook ja, ik weet niet of er zo veel discussie is geweest. Als je natuurlijk zo veel draagvlak creëert in de provincie, dan heb je niet veel discussie meer. Want dan voelen de meesten zich al betrokken bij wat er gemaakt wordt.

TC: Doordat mensen inspraak hadden, kon deze discussie ontweken worden?

- WS: Dat zou wel zo kunnen zijn. Echt commotie kan ik me ook niet herinneren. Dat zat een beetje in die keuzemomenten, waardoor dit 'gebufferd' is. Daar is wel wat over gezegd, maar echt commotie, nee. Daar zou Jeanine wel gelijk in kunnen hebben, dat het draagvlak groot is geweest. Hier in Zeeland ontstaan er vaak commotie als een regio zich misdeeld voelt.

- WS: Je zoekt belangrijke momenten en aan de hand daarvan kijk je wat vind je daarvan terug in eigen regio? Sommige onderwerpen spelen helemaal niet of nauwelijks, en andere komen weer meer naar voren. Dus het denken is eigenlijk niet zo interessant als wanneer je een canon kunt presenteren. Zo zou dat ook een beetje in de klas kunnen.

- JP: Dan heb je het wel hoog op met de leerkrachten, om daar rekening mee te houden. Dat is dus ingewikkeld. Wat ik ze aanraad is om contact met culturele instellingen en organisaties op te nemen en daar de kennis vandaan te halen.

TC: Dat brengt mij op de volgende vraag: waren er handleidingen voor docenten die samengingen met de canon?

- JP: Voor Erfgoedmobiel wel. Die staan ook allemaal op regiocanons. Er waren ook uitgebreidere handleidingen, die kan ik je wel toesturen.

Zeeuwse Ankers

- WS: Nog een aspect wat hier denk ik naar linkt is waar Jeanine mee bezig is, *Zeeuwse Ankers*, is dat we de voorganger van de site van Zeeuwse Ankers, geschiedeniszeeland.nl hebben gebruikt. We hebben dat gezien als een handreiking, van hoe kan je op een laagdrempelige manier kennis maken met een aantal vensters uit de Zeeuwse geschiedenis en daarmee iets doen. Dat is de vertaalslag naar het heden, maar daar kan Jeanine misschien nog wat over zeggen. Dat hebben we ook benut met de huidige pogingen met filmpjes, van geschiedenis kan ook heel concreet zijn. Hoe kan je dat vertalen naar een eigen plek, naar een eigen geschiedenis.

TC: Is er naar aanleiding van deze site hierover een discussie geweest? Of is hier op gereageerd?

- WS: Geschiedeniszeeland.nl was niet interactief. Het was traditioneel, in het opzicht dat er vooral informatie werd getoond, maar de mogelijkheid om daar op te reageren was niet aanwezig. Daarom is deze site vervangen door zeeuwseankers.nl. Hier is er een mogelijkheid om te reageren. Dit past beter bij de insteek van de organisaties: het presenteren van zaken, met tegelijkertijd de mogelijkheid om hier op te reageren en dingen toe te voegen.

- JD: Je kan op elk verhaal meteen reageren als bezoeker van de website. Dat is wel anders dan geschiedeniszeeland, daar was die mogelijkheid niet.

- JD: Populariteit van de filmpjes op Zeeuwse Ankers kan gemeten worden: je kan zien hoe vaak het filmpje bekeken is. Afgelopen jaar zijn deze elke week toegevoegd. Er was dus iedereen week een filmpje en dan werd er ook iedere week een verhaal bij geplaatst. Dit was dan het verhaal van het canonvenster, maar dan geactualiseerd naar de geschiedenis van Zeeland (het vierdelige werk van de Geschiedenis van Zeeland dat recentelijk is uitgekomen.) Bij de verhalen kan je ook zien hoe vaak ze zijn bekeken.

- JP: Het tijdstip waarop ze dat uitzonden was niet chronologisch, maar was er op uitgekozen wat er in de actualiteit was.

TC: Want dit was dan verbonden met lezingen en rondleidingen?

- JD: Klopt, er werden allerlei activiteiten bij georganiseerd. Juist ook om het interactief te maken, om te laten zien van geschiedenis speelt zich ook af in jouw omgeving en dat kun je beleven. Er waren echt spannende dingen bij, waarvan je misschien denkt van wat moet je daar? Bijvoorbeeld een lege akker in Zeeuws-Vlaanderen, waar iemand een prachtig verhaal kan vertellen over een veldslag die zich daar heeft afgespeeld. Zo zijn er leuke dingen gebeurd.

TC: Kwamen er dan ook veel mensen op af?

- JD: Ja, er was veel belangstelling voor. En andere dingen werden toch wel georganiseerd, daar konden we dan mooi bij aansluiten. Er zijn ook flink wat activiteiten speciaal hiervoor georganiseerd.

- WS: Je ziet het hier ook opschuiven, van alleen het venster kiezen en een filmpje maken naar meer die verbinding leggen met een activiteit, als het ware een lokale toepassing. Dat werkt beter, denk ik. Het gaat net wat meer leven dan een alleen een canon.

(even pauze)

- WS: Hoe breng je dat nou in beeld? Hoe breng je zo'n abstract begrip dat een provincie zo veel jaar bestaat, hoe concretiseer je dat? Dat je dat dan gebruikt om deze regio in beeld te brengen, en dan werkt dat. Want je maakt het concreet in plaats van abstract. Het is heel tastbaar en blijft niet in het verleden steken.

- JD: Wat we ook hebben gedaan, is dat we er plekken bij gingen zoeken. Juist omdat het verfilmd moest worden, dus dat moest zich ergens afspelen. Dat zit ook achter Zeeuwse Ankers, dat je plekken aan kunt wijzen, van dáár heeft zich een spannend verhaal afgespeeld. Ik zie dat als een doorontwikkeling van de Canon, want die was niet speciaal aan een plek gebonden. Dat moest bij deze filmpjes wel. Steeds vroegen wij ons af: waar moeten we dit gaan filmen? Hierdoor komt het heel dicht bij de mensen, omdat ze er naar toe kunnen en er een leuke activiteit wordt georganiseerd. Daardoor denk ik dat we een breder publiek hebben aangesproken. Zeker doordat de filmpjes op Omroep Zeeland kwamen. Dat was goud! Iedere week was er een filmpje waar heel veel mensen naar keken, die zeker niet de vier delen *Geschiedenis van Zeeland* kennen en misschien ook niet eens de canon kennen. Zij werden toch op deze manier benaderd en warmgemaakt voor geschiedenis.

TC: De canon is dus wel gebruikt voor de filmpjes en activiteiten, maar hoe zit het eigenlijk met de Zeeuwse canon in het onderwijs?

- JP: De Canonkaravaan is geweest en deze ging door heel Nederland, door alle provincies. Om mensen dus te laten zien van wat kan je met de canon, en er zijn in Zeeland heel weinig van de scholen op afgekomen. Het was voornamelijk een dag waar de instellingen aanwezig waren, maar ik denk dat je ze op één hand kon tellen van het onderwijs. Toen heb ik ook gevraagd, want iedere school heeft een canonboek gekregen, wat doen jullie daarmee? Sommigen wisten niet eens dat er een canonboek was. Of sommigen zeiden die heeft de directeur meegenomen..

Het vergt weer een studie van die docenten. Ze moeten eerst het boek gaan doorlezen en

vervolgens kijken; van wat is er hier in de omgeving en wat kunnen we ermee? Er zit gewoon te veel werk aan vast. Het liefst willen ze dat kant-en-klaar zo kunnen inzien. Dus we zijn nu aan het nadenken over de filmpjes en de vensters, die zitten dus op regiocanons. Als je een venster aanklikt dan kom je op de homepage van *Zeeuwse Ankers*, maar je komt niet direct op het verhaal. Dus daar moeten wij nu ook over nadenken. Het moet dus niet met tussenstappen, maar dat als je een venster aanklikt, dat ze gelijk kunnen lezen van waar gaat het over, bij welke regio hoort het, en wat kan je er mee in het onderwijs. Dan moeten we dus een soort startpagina maken, dat je met een doorklik meteen bij de informatie komt.

TC: Dus het moet meer een site worden zoals de nationale canon ook heeft.

- JP: Ja inderdaad. In het klein zie je dat dus op de site van regiocanons, daar staat het balkje 'canon in de klas'. Dat is dan dus wat we eerst in de Erfgoedmobiel tentoon hadden gesteld, met de lessen erbij. Dat is nu het gedeelte voor het onderwijs.

- JD: Nog iets anders is de Zeeuwse geschiedenisquiz, daar hebben scholen aan meegedaan. Deze filmpjes kwamen ook op *Zeeuwse Ankers*.

TC: Dit was voor middelbare scholen, toch? En de Erfgoedmobiel was meer gericht op de basisschool?

- JP: Ja. Maar dat heb je toch wel met die canon, bij het voortgezet onderwijs krijg je wereldgeschiedenis. En dan is het moeilijk om de Zeeuwse canon in te passen. Dit ligt ook aan de docenten, iedereen gaat hier anders mee om.

In de geschiedenismethodes staat toch de algemene geschiedenis. *Thieme Meulenhoff* heeft wel op een gegeven moment gekeken naar regionale verbindingen, Jan Kuipers heeft hier ook wat over geschreven. Welke periodes kunnen we bijvoorbeeld vertalen naar de regio's? Maar dit is geloof ik binnen twee jaar weer gestopt. Het moet ook allemaal geactualiseerd worden en iemand moet daar ook weer naar kijken. Blijkbaar is het niet zo veel gebruikt, dus dan stoppen ze daar geen geld meer in.

- WS: Hoe kan het nou dat er vanuit de onderwijsmethodes, bijvoorbeeld over slavernij, deze docenten niet zelf de vertaalslag maken met bijvoorbeeld de VOC en de positie van Middelburg hierin? Dit hoeft toch niet moeilijk te zijn? Romeinen idem dito.

- JP: Je moet extra energie daar in stoppen, dat is gewoon wat ontbreekt. Oude methodes houden ze aan, en daar zijn ook echt wel leuke verwijzingen en vertakkingen met filmpjes enz., maar je moet als docent extra energie steken in excursies.

- WS: Of niet de energie, maar de mindset moet anders zijn. Als je het hebt over de Gouden Eeuw kan je het heel makkelijk over Middelburg hebben en zo de vertaalslag maken naar Zeeland. Het is geen extra energie, maar ik denk dat het een andere invalshoek is.

TC: De filmpjes zouden ook ingezet kunnen worden door de docenten

- JP: Ja, wij gaan er dus mee aan de slag om dat allemaal wat gemakkelijker vindbaar te maken. Het is nu een probleem dat het met tussenstappen gaat.

- JD: Zo kunnen de verhalen, filmpjes en vensters aan elkaar gelinkt worden.

- JP: Met de omzetting van Geschiedeniszeeland naar *Zeeuwse Ankers* is dat toen dat directe verband weggegaan.

(Alle drie stemmen ze er mee in dat dit een goede mogelijkheid is en dat dit zeker een verbetering zou zijn.)

- WS: We zouden een aantal docenten, drie of vier, zo enthousiast moeten maken hiervoor dat zij dit als een soort klankbord kunnen uittesten.

- JP: Dit gebeurt bijvoorbeeld wel al bij de Eerste Wereldoorlog. En dan zie je ook dat dit een beetje hun project wordt en dan gaan ze dit eerder gebruiken. Dit is een digitaal project.

- WS: Dat is heel waardevol natuurlijk.

Ik vraag me af in hoeverre de canon van Zeeland 'leeft'? Daar zou ik eigenlijk de scholen moeten benaderen.

- JP: Je zou hier bijna een steekproef voor moeten doen. Mijn indruk is dus dat het niet leeft. Dat we er toch mee bezig moeten gaan om het meer te laten leven. En dat wij het makkelijker vindbaar moeten maken.

- WS: Het hangt een beetje van de vraagstelling af. Je kunt ook vragen: Hoe kan de canon ingezet worden als instrument om de geschiedenis te doen leven? Daar kunnen we meer over zeggen. Dat veronderstelt wel activiteit vanuit het onderwijs en van instellingen zoals de onze. Als je dat doet, dan blijkt het wel een bruikbaar instrument te zijn om de geschiedenis te laten leven.

TC: Zoals dit gebeurde door Zeeuwse Ankers?

WS: Ja, dat is het bewijs. Als je de filmpjes koppelt met activiteiten dan blijkt dat het een prettig en goed instrument is. Het maakt de geschiedenis concreet en bijna tastbaar, zou je kunnen zeggen.

- JD: Vanuit elk venster, zijn er verbanden te leggen met ontwikkelingen en andere verhalen. Dat is ook interessant van een canon: je komt met iets tastbaars, dat mensen ook wel zullen kennen, maar daar kan je dan wel een heel verhaal over vertellen. Dat is ook wat in die verhalen doen op *Zeeuwse Ankers*. Zo neem je toch alle ontwikkelingslijnen mee. Alle vensters van kunnen opgenomen worden in de tijdvakken en dan zijn dit ook meteen alle belangrijke momenten / gebeurtenissen punten.

- WS: Dit is dus mogelijk, alleen ligt het dan aan de onderwijsgevende. Dat zal dan nog lastig zijn.

- JP: Ik heb nu een aanvraag voor een workshop en dan is het dus mogelijk het onderwijs te informeren hierover. Je zou workshops kunnen aanbieden, in plaats van te zeggen: hier is het, zoek het maar uit. Er zijn altijd weer scholingsdagen, waarop je dat kunt aanbieden.

- WS: Dat kan, maar dan moet er wel een bepaalde bereidheid vanuit het onderwijs zijn om hier iets mee te doen. Het moet niet opnieuw in de 'aanbodkant' blijven hangen. Idealiter zou je het onderwijs enthousiast moeten maken voor de mogelijkheden, en dan kunnen wij faciliteren: 'Bent u geïnteresseerd in de 'verzeeuwsing van de geschiedenis'? Geen probleem, dan is dit het instrumentarium.' Dat kun je dan zo uitgebreid mogelijk maken als je wilt.

- JP: De workshops kunnen ook combinatie met de gemeentearchieven. Je kan zeggen: ik laat zien wat de mogelijkheden zijn, maar je kunt ook echt het verhaal laten horen. Bijvoorbeeld Aad de Klerk, die kan het dan heel sappig vertellen. Hij kan zo mensen enthousiasmeren van: ja dat is dus een mogelijkheid om in mijn directe omgeving voor die kinderen te doen. Dat is ook zo geweest met die stads- en dorpswandelingen, dat je samen met de heemkundige kring, je gaat verdiepen in de geschiedenis van Nisse. Dat is ook een succes.

Bijlage 2: Gesprek met Francke en Koops

18 december 2015, Zeeuwse Bibliotheek

Voor dit interview had ik vragen voorbereid die vooral over de vorming van de canon gingen. Johan Francke en Roelof Koops vormen een goede representatie voor de Zeeuwse canoncommissie, aangezien zij samen de meeste keuzes hebben gemaakt. Ook dit is een verkort transcript, waarbij de namen zijn opgenomen als afkorting van de eerste letters van de voor- en achternaam. Aan het einde van dit transcript zijn nog enkele aanvullende vragen en antwoorden opgenomen, die via schriftelijk contact zijn gesteld.

TC: Waar kwam het initiatief van de Canon vandaan?

Roelof Koops: in mijn herinnering was de canon van Frits van Oostrom het uitgangspunt.

Kwam dit vanuit de Regionale geschiedbeoefening?

Johan Francke: Dat zou kunnen, ik ben er pas bijgekomen toen de commissie al bijeenkwam. De ontstaansgeschiedenis van de commissie heb ik niet meegemaakt.

RK: Volgens mij kwam dit vanuit de *Regionale geschiedbeoefening*. Dit zijn vertegenwoordigers van de gemeentearchieven, het toenmalige Zeeuwse Archief, de Zeeuwse Bibliotheek, het SCEZ en volgens mij is vanuit die commissie het initiatief uitgegaan. Maar toen ontstond er een verdubbeling met de toenmalige redactie van *geschiedeniszeeland.nl*. Daar zaten ook weer mensen in van de Zeeuwse Bibliotheek, ook weer SCEZ en het Zeeuws archief. Ik weet dus niet meer 100 % zeker met welke pet op dit besloten is, maar ik dacht dus vanuit *Regionale geschiedbeoefening*. Het idee was dus inderdaad regionale spreiding en vandaar dat we toen al heel snel naast de Middelburgse instellingen, (Zeeuws archief, Zeeuwse bibliotheek, SCEZ), de regio's erbij wilden betrekken. In eerste instantie hebben we naar de gemeentearchivarissen van die streken gekeken en als aanvulling daarop hebben we ook Adrie de Kraker, groot deskundige van Zeeuws-Vlaanderen erbij betrokken.

JF: Het is zo geweest dat we Marlies Jongejan, die was hier waarnemend directeur, die zat bij *stichting regionale geschiedbeoefening*. Ik was altijd redactielid van de werkgroep *geschiedeniszeeland.nl* en wij maakten thematische onderdelen voor de site, dus Marlies heeft toen tegen mij gezegd: 'Ga jij namens de ZB (Zeeuwse Bibliotheek) in die commissie.'

TC: Welk idee zat er achter de Canon? Het idee dat er in Zeeland behoefte was naar een eigen canon?

RK: Volgens mij ben ik begonnen dat ik dat graag wilde hebben. En was het ook zo: dat als er een nationale canon is, en wij hebben *stichting regionale geschiedbeoefening Zeeland*, en we zijn al met een website bezig, dan zijn we het aan onze stand verplicht om te zorgen dat er ook een aftrap wordt gegeven dat er ook een Zeeuwse canon kan komen.

TC: Dus als het goed begrijp staat de Zeeuwse canon in reactie tot de nationale canon? Het idee er is dat als er een van Nederland is, dan moet er ook een van Zeeland komen.

RK: (zegt instemmend ja)

JF: Wat ook meespeelt voor het onderwijs, is dat je dan niet weer die nationale canon gaat volgen in de basisvorming. Maar dat je een koppeling maakt van de 'macro' geschiedenis naar de 'micro' geschiedenis. Je kan het wel over de Tweede Wereldoorlog in Nederland hebben, maar misschien is het veel leuker om dat vanuit het Zeeuwse perspectief te doen.

RK: We hebben toen een lijst van randvoorwaarden gemaakt, die zal in het dossier zitten, één van de dingen die ik me herinner is dat we wel aansluiting zochten bij de nationale canon. Dat de vensters in relatie moesten staan met die van de nationale canon, dat we niet een geheel Zeeuwse canon zouden maken, die helemaal los zou staan. Dan zou je namelijk het perspectief verliezen. Die nationale canon kan je dus op Zeeland toepassen, maar dit

zou ook kunnen bij Utrecht, of bijvoorbeeld Groningen. Dat vonden wij interessant: in welke aspecten 'geldt' de nationale canon ook voor Zeeland? En in welke gevallen is het Zeeuwse aspect zo anders, dat we tot een ander soort venster komen.

JF: In mijn herinnering is het ook zo, dat toen we aanvankelijk bij elkaar zaten, daar komen die oorspronkelijke lijstjes ook vandaan, dat iedereen (van de commissie) een beetje in zijn regio ging roeren om te kijken wat daar bovenkwam. Zo kwamen er allerlei losse onderwerpen op tafel te liggen. Toen zijn Roelof en ik bij elkaar gekomen, omdat wij toch in een organisatie zitten, die zo de regionale spreiding in het oog moet houden, omdat die niet aan een regio is gebonden. Dan ben je wel makkelijk geneigd om walchocentrisch te denken hier, maar dat probeer je toch te voorkomen. Toen zijn we net als van Oostrom vanuit de hoofdlijnen gaan werken. Ik heb toen de hoofdlijnen van van Oostrom erbij gepakt en ik ben die gaan vertalen naar Zeeland, waarbij ik tegelijkertijd ik in het oog hield van wat hebben we met Nederland gemeen en waarin wijkt Zeeland af. Op een drietal van de veertien hoofdlijnen zit er een duidelijke afwijking in Zeeland ten opzichte van de Nationale canon. Nadat dat eenmaal was neergezet, weet je ook hoe je de vensters moet verdelen. Als je alleen maar onderwerpen op tafel stort, dan loop je het risico dat je bijvoorbeeld letterkunde volledig over zou slaan.

TC: jullie gebruikten deze hoofdlijnen dus ook om de balans te bewaren.

JF: Het is natuurlijk wel zo dat er in de nationale canon, veel minder het aspect van water in zit. Want dat ligt er heel dik bovenop in Zeeland, logisch natuurlijk. Daar hebben we het ook in een heel vroeg stadium met alle commissieleden al over gehad, dat bijna een derde van de Zeeuwse canon uit zou maken, van aan water gerelateerde onderwerpen. Verder, dat de verdeling zoals die ook in deze canon zit (wijst naar een boekuitgave van de nationale canon), dat die geleidelijk ook in Zeeland over de onderwerpen verdeeld zou moeten worden. Daarom zijn er in de krijgsgeschiedenis wel eens wat onderdelen uitgevallen, die wellicht wel belangrijk zijn, maar anders wordt het een beetje een militair strategisch verhaal op een gegeven moment. Als ik er nu zo eens inkijk, dan denk ik wel: Er zijn sommige dingen misschien een beetje dubbel, maar aan de andere kant vind ik hem wel erg gevarieerd. Als ik er in kijk (bladert in boek), zie ik wel bijvoorbeeld slot Roermond en twee vensters verder de Hellenburg in Baarland, en dan had dit ook wel één venster kunnen zijn.

TC: Voor wie was de canon bedoeld? De nationale canon was bijvoorbeeld vooral gericht op het basisonderwijs. Was dat ook zo bij de Zeeuwse canon?

Beiden stemmen in.

RK: Ja, we hebben de canon ook gepresenteerd op een school.

JF: Ja dat was op een basisschool, in Zuid-Beveland.

RK: Ja dat was heel duidelijk bij ons ook de bedoeling.

TC: Hebben jullie daar ook rekening mee gehouden, door de canon bijvoorbeeld beter te begrijpen te maken voor kinderen?

JF: De kinderen gaan natuurlijk niet zelf lezen in dit boek, (wijst naar de boekuitgave van de Canon van Zeeland), maar het is wel dusdanig toegankelijk gemaakt dat onderwijzers ermee uit de voeten kunnen. Wij (Johan Francke en Jan Kuipers) hebben heel nadrukkelijk in dit boek bij elk venster literatuur verwijzingen gegeven, waar de docenten uit kunnen putten. Daarnaast hebben we erbij gezet wat ze kunnen bezoeken, zowel landschapselementen als musea bijvoorbeeld.

RK: Er speelde ook een vorm van bezorgdheid: als die nationale canon ook op scholen in Zeeland het uitgangspunt wordt, hadden wij het gevoel dat dit toch te eenzijdig zou zijn. Er zijn toch specifiek Zeeuwse dingen en het is van belang het Zeeuwse af te kunnen zetten tegen het Nederlands. Dat geeft vaak een verdieping.

TC: Er was een Erfgoedmobiel van SCEZ, waar zes vensters / thema's werden uitgewerkt.

RK: Die bestond geloof ik al toen wij begonnen. Die was ook aanwezig op de school waar de Zeeuwse canon werd gepresenteerd.

TC: *Ik vroeg me af of de canoncommissie naar deze thema's heeft gekeken en dit mee heeft laten spelen in het kiezen van de vensters.*

Beiden: nee.

JF: Nee we hebben eigenlijk na de tweede ronde, dat iedereen zijn onderwerpen op tafel had gegooid, toen hebben Roelof en ik tussendoor nog wat vergaderingen gehouden. Waar wij onze ideeën een beetje samengevoegd hebben en een stuk of zestig / zeventig onderwerpen vastgesteld hebben, die eigenlijk in de canon zouden moeten. Daarbij hadden we al gekeken naar de regionale spreiding. Dat ligt natuurlijk erg gevoelig in Zeeland. Daar voelden wij ook een groot twistpunt komen als de archivariissen hier samen uit zouden moeten komen. Dus wij dachten, als wij in één keer met een voorstel van onderwerpen komen, waarbij alle delen van de provincie zich genoemd voelen.

RK: In eerste globale ronde kon iedereen roepen wat hij wilde, vanuit alle regio's. Dat gaf een hele uitgebreide grosse-lijst. Die lijst hebben wij ingekort, gebruikmakend van onze overzichtspostie vanuit Middelburg met het idee een goed zicht te hebben op het 'algemeen Zeeuwse'. Vervolgens is deze lijst terug gegaan naar de commissie en daar zijn wij steeds verder over gaan discussiëren. Totdat het steeds meer indikte. We kwamen op discussies over bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog: brandend Middelburg of de tank in Westkapelle. Of moest het de Zeelandbrug zijn, of de Westerscheldetunnel. Hier werden de finesses besproken: welke boodschap wil je uitdragen. En welk venster is het meest 'sprekend'.

JF: Over de Watersnood was ook een discussie. Via een stemming konden de Zeeuwen een venster kiezen, van een onderwerp dat al vaststond.

RK: Welk plaatje erbij hoorde.

JF: In plaats van de Oosterscheldekering werd het dan de Watersnoodramp.

TC: *Was er een lijst van 'eisen' die jullie aan een venster stelde? De regionale spreiding is al voorbij gekomen. Waren er verder nog eisen?*

JF: Dat het goed aan moet sluiten bij de hoofdlijn of er juist duidelijk tegen af moet zetten. Zoals met de desurbanisatie bijvoorbeeld.

RK: Ook wel de uitgangspunten van de nationale canon, dat is vrouwengeschiedenis,

JF: In de nationale canon staat er Aletta Jacobs en wij hebben Henriette van der Mei.

RK: Binnen de vensters moest er ook een spreiding zijn van literatuur, van vrouwengeschiedenis, landschap, militaire geschiedenis, noem ze maar op.

JF: Waar ik achteraf van baal, maar wat eigenlijk ook niet te voorkomen is, dat St. Philipsland en Tholen er een beetje bekaaid vanaf komen. De meekrap zit er wel in. We hadden bijvoorbeeld bij de letterkunde, we hebben uiteindelijk gekozen voor de cronyk van zeeland, het boek van Werkkoren is een ruim een eeuw daarvoor al geschreven. Maar daar kunnen we niets mee, omdat er in Nederland geen exemplaar van dat boek is. Die ligt in België. Het boek komt wel voor in de tekst van de boekuitgave, bij canonvenster 29, maar het was vanwege deze praktische redenen geen mogelijkheden om dit boek als venster te maken.

RK: De vensters moesten inderdaad wel beeldend zijn. Het zijn de ankers die in het geheugen moeten blijven, waaraan het verhaal opgehangen kan worden.

Uiteindelijk zijn Betje Wolf en Aagje Deken, en Annie M.G. Schmidt afgefallen. Ik heb gelezen dat de reden hiervoor was, dat zij niet specifiek iets hebben veranderd aan de 'Zeeuwse letteren'. Welk idee zat hierachter: hoe Zeeuws moest een venster zijn?

JF: Bij Annie M.G. Schmidt was het duidelijk, aangezien zij echt bij de Nederlandse letterkunde hoort. Wat de afwegingen bij Wolf en Deken waren, weet ik niet meer zeker, maar daar valt wel een duidelijker Zeeuws verband te ontdekken. Hoewel zij natuurlijk ook

grote delen van hun leven in de Beemster hebben gewoond..

Beiden: weten niet meer precies wat daar de afweging voor was.

RK: Annie MG Schmidt heeft haar werk geloof ik vooral buiten Zeeland geschreven.

RK: Wat geloof ik ook meespeelde, bij Wolf en Deken, zou het gevolg zijn dat het zich weer in Walcheren afspeelt. Misschien dat ze daardoor ook gesneuveld zijn, maar dat weet ik niet meer zeker.

TC: Over welk venster is intern de meeste discussie geweest?

RK: Ik herinner me in ieder geval, wat ik net al noemde, de keuze voor de Tweede Wereldoorlog, het vergeten bombardement van Middelburg of de bevrijding bij de scheldemonding.

JF: Het zou kunnen dat dit oorspronkelijk nog twee canonvensters waren. Het staat me iets bij dat er uiteindelijk nog 52 of 53 vensters overbleven en dat het wat moeite heeft gekost om die laatste twee of drie weg te werken. Welke dat precies geweest zijn, zou ik niet meer durven zeggen.

RK: Westerscheldetunnel en Zeelandbrug was ook zo'n discussie.

T: Dat zijn allebei twee keuzes die ook in de stemming voorbij zijn gekomen.

RK: Eigenlijk wat in stemming is gebracht, dat is waar de commissie zelf niet uitkwam. Daarom zeiden we voor de stemming: 'het thema staat vast, maar welk venster past daar bij?'

TC: Dus de keuzemomenten in de stemming kwamen voort uit waar de commissie discussie over voerde?

RK: de canon moet voor alle Zeeuwen zijn. Om te voorkomen dat als je iedereen vrij laat stemmen er een Babylonische spraakverwarring ontstaat. Dat merkten we in de start van de commissie al. Iedereen die vanuit zijn eigen optiek iets anders weer belangrijk vindt. Ook om te voorkomen dat het echt van bovenaf en 'voor u, zonder u', zo hebben we een aantal dingen waar we dus zeiden van 'het doet aan het onderwerp niets af', en 'welk venster het wordt dat is heel erg door smaak bepaald', wat vind je daar zelf van. Dat hebben we dus, ook om het te laten leven, en het op Omroep Zeeland te brengen, mensen er over na te laten denken.

TC: De stemming had dus meerdere functies.

JF: Ik zie hier wel een venster dat er door Roelof en mij in is gekomen, wat anders absoluut niet was gebeurd, was het Molukkerkamp in Westkapelle. Want dat hoort bij een hoofdlijn van de nationale canon, de immigratie in Nederland. Die is er pas op een vrij laat moment bij gekomen. Toen we dit venster eenmaal hadden, zei de rest ook van die kan eigenlijk niet missen.

TC: Hier werd door de andere commissieleden niet eerst aan gedacht dus.

JF: Dit onderwerp kan je ook heel makkelijk in 1585, toen die honderdduizenden Vlamingen hier naartoe kwamen. Dan bekijk je het alleen op een veel afstandelijkere manier, dan wanneer je een venster gebruikt uit de contemporaine geschiedenis.

De volgende vraag die ik heb gaat over een algemeen beeld van Zeeland. Hielden jullie een beeld van Zeeland in gedachten bij het maken van de canon?

(lang stilte)

RK: Er is nog een andere stichting in Zeeland, de SHOZ, die de vier kloeke delen over de Zeeuwse geschiedenis heeft helpen ontstaan, door bijvoorbeeld geld te vinden. Daar zaten Marlies en ik ook in, in de redactie of de begeleidingscommissie. Dat speelde wel veel later dan de canon, maar daar is wel heel uitgebreid gediscussieerd over bijvoorbeeld de periodisering van de geschiedenis van Zeeland. In dat werk is gekozen voor iets dat afwijkt van de geijkte periodisering van de Nederlandse geschiedenis. Daar is veel gesproken over binnen, en buiten, Zeeuwen en niet-Zeeuwen, noem het allemaal maar op. In dat kader is er

heel duidelijk een lijn geschetst en daar moesten de auteurs zich aan houden. In mijn beleving is die lijn van de canon maar een geweest: dat was de nationale canon, en hoe vertalen we die naar Zeeland. En hoe wordt dit een verlengstuk van de nationale canon. Hoe kunnen we daar voldoende aan toevoegen. Ik kan me herinneren dat we geen andere eisen hebben gehad, behalve deze aansluiting met de nationale canon. (Maar dat is puur mijn herinnering.)

JF: Ik kan het me niet herinneren dat we andere eisen hadden nee..

RK: Het was al lastig genoeg!

T: Jullie zouden het denk ik wel herinneren als jullie van plan waren om Zeeland op een bepaalde manier neer te zetten.

RK: We wilden Zeeland neerzetten! En dan hoe wij dachten, met zijn allen, als professionals die zich met Zeeuwse geschiedenis bezig hielden, op een manier die wij verantwoord vonden. Zonder dat we het een bepaalde kant op wilden sturen, in mijn beleving. Iedereen had natuurlijk zijn eigen stokpaardjes. Bij mij het slavernijverleden en Aad de Klerk wilde het landschap erin. Met al die specialiteiten denk ik dat er redelijke balans was, want als je doorsloeg dan had je de andere commissieleden die dan op je vingers tikten.

JF: (stemt hiermee in).

RK: Dit bleek wel een redelijk goede aanpak, want daardoor zijn er ook veel dingen waar ik, of andere commissieleden, niet aan gedacht zouden hebben. Zoals het Molukkenkamp.

JF: En als Aad er niet was geweest, dan was niemand op het idee gekomen dat dorpen gevormd worden naargelang de ligging en ontstaansgeschiedenis. De dijkdorpen en de ringwallen bijvoorbeeld.

RK: De specifieke kennis van sommige commissieleden is alleen maar gehonoreerd als de andere leden hier ook het belang van zagen.

JF: Vooral de Zeeuws-Vlamingen zitten goed in de middeleeuwse geschiedenis.

RK: Anders dan het voorbeeld van de nationale canon, zat er geen *masterplan* achter. Dat was in ons geval eenvoudig: wij moesten gewoon aansluiten bij de nationale canon. En dan ga je geen ander masterplan maken. Daar kan het onderwijs ook niet zo veel mee, dan kun je niet al te veel afwijken.

TC: Op de nationale canon is de kritiek gegeven, dat het te veel gaat over de roemrijke periode van de Gouden Eeuw, de VOC. Gaat de Zeeuwse canon daarin mee?

JF: Als je kijkt naar het aantal vensters dat over deze periode gaat, dan zie je dat het wel duidelijk naar voren komt in de Zeeuwse canon. Alleen vind ik wel dat er heel veel nadruk ligt op de laatste twee eeuwen geschiedenis in de nationale canon en daar ben ik normaal op tegen. Het is evident dat Zeeland vanaf de laat de zestiende tot begin de zeventiende eeuw op het toppunt van zijn roem was, dus waarom zou je dat dan met een paar vensters afdoen? Het is voor mij duidelijk dat daar het meeste over te vertellen is. Wie ben je zelf om dan de vensters in de twintigste eeuw te posteren. Daar zijn de historici van de tweeëntwintigste eeuw dan weer voor, in mijn optiek. Als historicus moet je sowieso wel een beetje van een afstand kunnen kijken. Anders vind ik het wel erg in je eigen vaarwater terecht komen. Dus in dat opzicht geloof ik wel dat we geprobeerd hebben om de spreiding iets groter te maken en minder nadruk op de negentiende en twintigste eeuw te leggen. Wat daarbij komt, is dat er gelukkig ook minder te schrijven is over de negentiende eeuw in Zeeland, dat is simpelweg niet de meest glorieuze periode in de Zeeuwse geschiedenis, zo eenvoudig is dat. Hoewel zijn er wellicht ook mensen die het daar dan weer oneens mee zijn.

Dat brengt me op een volgende vraag: is er genoeg ruimte in de Zeeuwse canon voor de zwarte bladzijden, de negatieve kanten van de Zeeuwse geschiedenis? De minder roemrijke perioden.

JF: Dat vind ik altijd moeilijk, want je moet als historicus tonen hoe het geweest is, dus ik

verwijs hierbij naar Leopold van Ranke. (Grapje). Het is niet aan jou als historicus om te oordelen. Natuurlijk past de slavenhandel in de canon, maar ik kan me goed voorstellen dat mensen over honderd jaar terugkijken op hoe wij nu leven en dan vinden dat wij hypocriet bezig zijn door veel geld te verdienen, maar ondertussen wel de hele wereld te verzieken met uitlaatgassen. Sommige onderwerpen horen er in, maar ja, wat is een zwarte bladzijde? Daar kijkt iedereen weer anders tegenaan.

RK: Maar het uitgangspunt, ook van de nationale canon, was: wat zou je van de geschiedenis moeten weten, zodat je alles beter kunt plaatsen. Je kan niet alle aspecten kennen, maar de belangrijkste dingen. Uit dat idee is de canon voort gekomen. Dat houdt dus ook in dat een heel negatief aspect, zoals de slavenhandel, er in moet. Maar om nou iets te kiezen uit de negentiende eeuw, want toen gebeurde er bijna niets in Zeeland, dat is eigenlijk in strijd met het uitgangspunt van de canon. Het is de bedoeling dat je vensters kiest, waar je verhalen aan kunt ophangen. En die in zijn totaliteit een soort globaal geschiedenisverhaal, niet absoluut compleet, vormen. Zodat je de rest van wat je hoort over de Nederlandse – of Zeeuwse – geschiedenis in dit kader kan plaatsen. Als een soort kapstok. Daardoor vallen er dingen waar weinig over te zeggen valt, er al snel buiten.

TC: Wordt er in de canon ruimte gelaten voor meerdere perspectieven? Om als voorbeeld Michiel de Ruyter te geven, er zijn ook mensen die hem niet zien als een held, is dit perspectief mogelijk in de Zeeuwse canon?

JF: Voor deze meerdere perspectieven moet je eigenlijk veel meer uitweiden. Maar bij een venster kan ook altijd een ander verhaal verteld worden. Zo heb ik hier voor me, de ondergang van Reimerswaal, een docent in Zeeuws-Vlaanderen kan dan ook een ander dorp als voorbeeld nemen, of bijvoorbeeld over Waterdunen vertellen. Dat is mijn insteek.

RK: We noemen toch ook hoe een graaf van Slot van Lodijke verantwoordelijk is voor een overstroming? Om maar iets negatiefs op te noemen. Er is niet alleen sprake van heroïsche figuren.

JF: Dat stuk heeft Jan Kuipers geschreven, dat weet ik niet precies. (Bladert door het boek.) Ik geloof niet dat ik het zie staan.

RK: Er is geen ruimte om alle perspectieven te tonen, je kan er wel een kader voor aanbieden. Ik denk dat dit het verschil is tussen een canon en een echt geschiedeniswerk, zoals de geschiedenis van Zeeland in vier delen, want daar vindt je de uitweiding, daar vindt je een heel uitgewerkt specifiek Zeeuws perspectief, waarin de Zeeuwse geschiedenis is geplaatst en wordt behandeld. Per tijdvak zijn er dezelfde elementen, die daarin terug moeten komen. Zodat het onderling vergelijkbaar is. Per deel is er ook een samenvatting en een opmaat naar het volgende deel. Daar zit veel meer historisch denkwerk in, zo genuanceerd en objectief mogelijk.

Dit is bij een canon niet mogelijk? Beiden zeggen nee.

JF: Bij alle delen lag er echt een matrix waar zowel economie, cultuur en mentaliteit doorheen geschoven waren en dat is in de canon van Zeeland duidelijk niet het geval.

Om nog even terug te komen op de vergelijking tussen de hoofdthema's van de nationale en de Zeeuwse canon, hoofdlijn vier wijkt van elkaar af. In de nationale canon heet deze 'De Nederlandse taal' en in de Zeeuwse canon is dit 'Taal en Cultuur'. In de Zeeuwse canon is er daardoor niet alleen aandacht voor schrijvers en literatuur, maar ook voor andere wetenschappen. Zo is er ook een canonvenster over de telescoop. Hebben jullie bewust het hoofdthema aangepast om zo ruimte te bieden aan wetenschap?

JF: Ik geloof wel dat sommige canonvenster bij meerdere hoofdlijnen passen. Ik denk dat we bewust taal en cultuur bij elkaar hebben geschaard en taal niet los te zien.

RK: Hoe doen ze dat dan in de nationale canon? Is cultuur dan een apart hoofdthema?

TC: Nee, cultuur is geen apart hoofdthema. Er komt wel cultuur terug in de hoofdlijnen. Een

groot kritiekpunt op de nationale canon was wel dat men vond dat er niet genoeg plaats was voor wetenschap. Uiteindelijk is boekdrukkunst daardoor vervangen door 'Christiaan Huygens', dit was een reactie op de kritiek vanuit de natuur-wetenschappelijke kring. Het leek erop als dit probleem in de Zeeuwse canon was voorkomen door dit bredere hoofdthema.

RK: Mijn geheugen laat mij in de steek, of wij ons hebben laten inspireren door de kritiek die toen op de nationale canon kwam. Het kan zijn dat wij óf dachten dat gaan we anders aanpakken, of dat we los van die kritiek besloten hebben om bepaalde lijnen een beetje op te rekken omdat wij bepaalde vensters 'kwijt wilden' in de Zeeuwse canon.

JH: Zo heel specifiek herinner ik mij dat ook niet meer. Het is wel duidelijk waren dat wij aan het werk waren, op het moment dat deze kritiek op de nationale canon werd gegeven. Als ik nu hoofdlijn vier even lees, dan denk ik inderdaad dat we dat wel bewust gedaan hebben, door ook cultuur en wetenschap in deze hoofdlijn te schrijven. Het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen wordt hier ook heel duidelijk genoemd.

RK: Het Zeeuws genootschap was ook zo specifiek Zeeuws, het springt er zo uit, want het vormt voor een deel de basis voor de Zeeuwse Bibliotheek en het Zeeuws museum. Het was zo belangrijk binnen Zeeland.

JH: (Grapt): Er waren natuurlijk ook veel mensen van de commissie lid van het Zeeuws Genootschap.

TC: Ik heb nog een vergelijkingsvraag, ik heb namelijk gekeken hoe Michiel de Ruyter wordt omschreven in de Zeeuwse canon en hoe Michiel de Ruyter wordt omschreven in de nationale canon. Hebben jullie Michiel de Ruyter bewust anders omschreven dan in de nationale canon?

JF: Dat denk ik wel, want wij zullen de nadruk op de Zeeuwse achtergrond en de belangen voor Zeeland, die Michiel de Ruyter ook altijd in het oog heeft gehad, heel nadrukkelijk naar voren brengen. Hij heeft de twee gewesten een beetje weten te verenigen. Daar gaan de Hollandse geschiedschrijvers altijd aan voorbij, maar het was uitgesloten dat iemand van de Zeeuwse admiraliteit tot luitenant-admiraal van de nationale vloot benoemd zou worden. Uiteindelijk was er maar een iemand daarvoor geschikt en dat was Michiel de Ruyter. En dat is opgelost, doordat de Ruyter uiteindelijk eerst voor de admiraliteit van de mazen ging varen, volgens mij. Dus dat is Hollandse admiraliteit, dus daarmee kon hij luitenant-admiraal worden. En tegelijkertijd is de Ruyter wel heel duidelijk een Zeeuw, maar iemand die niet in de hokjesgeest dacht, maar in het nationale belang.

TC: Als jullie nu terugkijken op de canon, zijn er dan dingen die jullie willen veranderen?

RK: Ik ben vijf en een halfjaar geleden met pensioen gegaan, en ik moet zeggen dat ik me vanaf dat moment niet om de canon heb druk gemaakt. Het was voor mij een element van mijn werk, mijn taak. Ik heb terugkijkend het gevoel dat we het niet onaardig hebben gedaan. Veel verder kom ik even niet omdat ik er ook niet meer echt mee bezig heb gehouden

JF: Nou ja, zolang is het ook nog niet geleden, maar ik geloof niet dat ik er nu direct iets aan zou veranderen. Wat ik net helemaal aan het begin zei, dat het me wel opviel van die twee kastelen zeg maar. Ook al zitten daar dan weer andere onderwerpen achter, het had misschien wel een kasteel minder mogen zijn.

Wat me wel gestoord heeft, was dat bij de canon-uitzendingen uitgezonden door Omroep Zeeland, dat wij als canon-commissie in het geheel niet benaderd of gevraagd zijn om daar tekst of uitleg bij te geven. Tenminste als je dan zoiets gaat uitzenden, dan ga ik er dan toch vanuit dat je heel even wilt weten wat de uitgangspunten zijn geweest.

TC: Dus eigenlijk was er meer samenwerking nodig geweest voor het maken van die uitzendingen?

JF: Ja. Ik had toch in ieder geval een uitzending verwacht waarbij, in ieder geval een drie-

viertal mensen die in de commissie zitting hadden genomen, even het woord hadden gegeven van 'hoe is die hele canon nu tot stand gekomen'.

TC: De canon was dus wel bedoeld voor het onderwijs, dat ie gebruikt zou worden op de basisscholen?

JF: Ja

TC: En voor zover ik weet, wordt ie niet echt gebruikt? Ik weet niet of jullie daar ook iets van weten, van eigenlijk 'de landing'?

RK: nee, daar weet ik niets vanaf.

JF: Nee dat is natuurlijk ook niet echt onze functie... Ik vind dat meer een provincie-taak. Je hebt natuurlijk wel te maken met bijzonder onderwijs in Nederland. Er is natuurlijk wel regelgeving voor wat je op school naar voren moet brengen, maar wij gaan daar natuurlijk niet over om te beslissen wat er op school wordt gedaan. Wat ik toen wel gemerkt had met die presentatie van het boek, er waren toen twee studenten van de pabo geloof ik, die daar iets over gingen vertellen. Maar die wisten van de inhoud van de canon van Zeeland niet van de hoed of de rand. Dus die gingen daar iets heel vreemds doen. Het is ook heel nadrukkelijk gesteund door gedeputeerde staten, Harry van Waveren heeft het voorwoord geschreven. De canon werd gewoon naar het onderwijs gebracht. Het is uiteindelijk aan het onderwijs om er iets mee te doen. Als dat dan niet gebeurt.. Het is een heel gemakkelijke aanvulling op wat je al moet vertellen, met de provinciale invalshoek erin, maar ja, je kan mensen nooit dwingen. Misschien heeft Roelof er nog een heel andere visie op?

RK: Nee hoor. Ik vond, en ik vind het redelijk een item van: hoe breng je de kennis die bij professionals en professionele instellingen naar een groot, groter publiek? Al die veertig jaar dat ik binnen het archiefwezen heb gewerkt was dat al altijd een probleem. Misschien zit dat ook een beetje in de archiefdiensten en voor het gemak. De cultureel-wetenschappelijke instellingen maken veel dingen waar het onderwijs niet op zit te wachten en het onderwijs vraagt dingen die wij niet kunnen maken.

TC: Het sluit niet op elkaar aan dus?

RK: Veertig jaar lang hebben we geprobeerd dat een beetje op elkaar te laten aansluiten en dit is een van die pogingen. Je hebt er twee kanten voor nodig. Het onderwijs moet ook willen en die moeten dat ook kunnen. We hebben, de bibliotheek ook, de afgelopen jaren, juist met dat onderwerp, contact gezocht van: 'wat willen jullie?' Kortom: er zijn veel inspanningen maar het spoort niet altijd.

JF: Misschien is dit ook wel een beetje te groot hoor. Want het Zeeuws archief heeft vorig jaar met die tentoonstellingen rond de slavernij en slavenhandel, een behoorlijk succesvolle lesbrief aan het onderwijs geleverd volgens mij. Ik heb hier (in de ZB) nu ook al vijf of zes jaar een terugkerende tentoonstelling over Zeeland in de tweede wereldoorlog, waarbij ik even een paar vitrines vul met onze collecties, en daar krijgen scholieren dan vragen bij, nou dat loopt als een tierelier kennelijk.

TC: Er zat in de canoncommissie niemand die vanuit het onderwijs kwam. Als dit wel zo was, zo dit de canon dan verbeterd hebben?

JF: Dat is een 'ja-nee' vraag denk ik. Je kan iemand wel uit het onderwijs halen, maar dan heb je het al vlug over iemand die aan de bovenbouw van het middelbaar onderwijs les geeft. Want als je daar onder komt, zit die kennis daar niet. Dan werk je misschien toch weer met iemand die ook buiten de doelgroep valt. Achteraf hadden we het misschien toch wel moeten doen. Maar ja, dan krijg je dus dat iemand die aan vijf/zes VWO of HAVO lesgeeft moet gaan beslissen over onderwerpen voor kinderen van vijf jaar jonger.

RK: Als je zo de vraag stelt, denk ik: dat om iemand mee te laten beslissen vanuit het onderwijs, van wat wel en wat niet, dat we daar eigenlijk geen behoefte aan hadden. Het was misschien wel handig geweest, om op enig moment iemand vanuit het onderwijs in te

schakelen. Om te kijken naar de vertaalslag, als een soort extra redacteur. Maar ja, daar hebben we ons eigenlijk het hoofd niet over gebogen.

Voor de vertaling naar het onderwijs hebben we gebruik gemaakt van onze eigen ervaring en eigen verstand. Er zijn wel suggesties om verder te lezen en dingen te bezoeken. Om leraren, als intermediair erbij te betrekken, tussen de canon en leerlingen van: kunnen jullie hier iets mee? Of kunnen we het iets veranderen? Dat is geen punt van bespreking geweest.

JF: Nee, dat kan ik me niet herinneren.

TC: Valt er te zeggen dat de canon vanuit de aanbod-kant is gemaakt? Zijn jullie het daar mee eens?

RK: In mijn beleving, is die in wezen vanuit de vraag-kant gekomen. Van: 'Niemand kent zijn vaderlandse geschiedenis meer', 'en ze weten Karel de Grote niet te plaatsen, en ze weten dit niet en dat niet'. Dat idee, van eind jaren negentig en begin 2000. Er waren allerlei opiniestukken in de krant van er wordt geen geschiedenis meer geleerd en het is allemaal thema, en mens en maatschappij. Je hebt nog een raamwerk nodig waarin je zaken moet kunnen plaatsen. Dát idee, van tekortkoming van kennis van de gemiddelde scholier en eigenlijk de gemiddelde Nederlander. Daar hebben wij als aanbod kant een aanreiking voor proberen te doen, in het kielzog van de nationale canon. Wij dachten dat de canon daar een beetje een antwoord op zou zijn. Zeg ik dit goed Johan?

JF: Ja dat denk ik wel. Het is anders dan andere geschiedenisboeken, die vaker wat meer thematisch zijn opgezet. Het is een hele duidelijke kapstok, waarmee je in een duidelijke tijdlijn drieduizend jaar geschiedenis krijgt.

RK: En dat je voor en na kunt plaatsen. Want het tijdsbesef was weggeraakt.

JF: Dat Michiel de Ruyter na Karel de Grote komt bijvoorbeeld. (Grap)

TC: Dus de Zeeuwse canon is ook gemaakt vanuit de algemene vraag naar meer historische kennis. Niet zozeer in Zeeland, niet zozeer voor de basisschool, ook wel voor het algemene beeld van de Zeeuwse geschiedenis?

RK: Ja.

JF: Het is natuurlijk bijzonder prettig als de Zeeuwen ook bij de vaderlandse geschiedenis, ook de Zeeuwse geschiedenis weten te plaatsen.

TC: Dat brengt mij op mijn laatste vraag: Zou elk Zeeuw de Zeeuwse canon moeten kennen?

JF: Ja, je hoeft het niet van a tot z te kunnen repeteren, maar je moet er in ieder geval van op de hoogte zijn.

RK: Ik vind dat elke Zeeuw het toch zou moeten lezen, de hoofdrubrieken en de plaatsen, gewoon om een bepaald beeld te krijgen. En dat je op sommige momenten toch eens wat verder gaat lezen.

JF: Dat je toch in ieder geval altijd weet waar de klepel ongeveer hangt. Dat als je over meekrap gaat, dat je niet vraagt van: over welk vreemd gewas hebben we het nu?

Aanvullende vragen, via schriftelijk contact:

Johan Francke

1. Is er in de canon van Zeeland een 'identiteit' van de Zeeuw terug te vinden?

Als iets duidelijk wordt in die drieduizend jaar geschiedenis dan is het wel de voortdurende strijd met het water, maar tegelijkertijd dat de Zeeuwen ook altijd van dat water geleefd hebben.

2. Bestaat er zoiets als 'de Zeeuw' met een bepaalde 'Zeeuwse identiteit'?

Nee, zo sterk kun je dat niet stellen lijkt me, ook al kun je ontegenzeggelijk verschillen met de Hollanders of de Brabanders aanwijzen, Zeeland is doorheen de eeuwen toch vooral ook een migrantensamenleving. Natuur, weersgesteldheid en dreiging van het water, maken wel

dat mensen die hier wonen zich er aan binden en zich mee verbonden voelen. Natuurlijk zijn er wel kenmerken aan te wijzen die de Zeeuw grosso modo zou bezitten, maar anderzijds heb je ook gewoon goede en slechte mensen zoals je die overal in de wereld aantreft.

3. Bent u trots op Zeeland?

Ja, op de rol die dit kleine gewest in de wereldgeschiedenis heeft gespeeld m.b.t. de overzeese expansie en handel (en ja daar zitten helaas natuurlijk ook zwarte bladzijden tussen); op de voorname, maar onderbelichte, rol die Zeeland heeft gespeeld in de Opstand tegen Spanje; en toch ook het aantal beroemde Zeeuwen die ondanks de geringe omvang dit gewest heeft voortgebracht; een Michiel de Ruyter, Jacob Cats maar ook internationale wetenschappers als Isaac Beeckman, Zeeman en de Rijke, die hier nauwelijks bekend zijn. Maar dit is natuurlijk echt een persoonlijke mening en niet die van de historicus.

4. Zou er een bepaalde trots uit moeten gaan van de canon van Zeeland?

Ja, dat is de doelstelling van elke canon die gemaakt wordt lijkt me, maar je moet je ogen natuurlijk niet sluiten voor wat mis is gegaan in de geschiedenis. Aan de andere kant kun je alleen maar proberen het geheel te tonen, want het is aan de mensen zelf om daar later een oordeel over te geven en afhankelijk van het tijdvak waarin dat gebeurd zal dit ook steeds met een andere moraal gebeuren. Dat is eigenlijk de belangrijkste geschiedenisles. Dat je begrijpt dat mensen in een andere tijd er ook andere waarden en normen op na hielden.

5. Hoe belangrijk is de canon van Zeeland? Of met andere woorden: was het de bedoeling dat de canon een belangrijke rol zou gaan spelen?

Daar wil ik zelf eigenlijk geen oordeel over vellen, dat is aan anderen om dat te doen. Wel vind ik dat elke Zeeuw met middelbaar onderwijs globaal op de hoogte moet zijn met alle onderwerpen die in de canon genoemd worden. Dat is helaas nog niet het geval.

Roelof Koops

1. Is er in de canon van Zeeland een 'identiteit' van de Zeeuw terug te vinden?

Ik denk het niet, bij mijn weten hadden we ons dat niet tot doel gesteld, maar misschien kan je het er wel 'n beetje uit distilleren.

2. Bestaat er zoiets als 'de Zeeuw' met een bepaalde 'Zeeuwse identiteit'?

Er zijn in de Zeeuwse geschiedenis wel specifieke (en van het algemeen Nederlandse beeld afwijkende) ontwikkelingen geweest waar de inwoners van dat gewest mee om dienden te gaan en met 'n beetje goede wil zou dat wel iets van een Zeeuwse identiteit opgeleverd kunnen hebben alhoewel ook beeldvorming van buiten een rol gespeeld zal hebben, waarbij voorbeelden (bv het dragen van streekdrachten) van Zeeland als "een gesloten conservatieve provincie" een langer leven hebben dan die veronderstelde werkelijkheid gehad heeft.

4. Bent u trots op Zeeland?

Ik ben geen geboren Zeeuw en ben pas in 1974 als 27-jarige in deze provincie komen wonen maar in zekere zin ben ik er wel "trots" op in Zeeland te wonen, alhoewel ik van origine dus geen Zeeuw ben.

5. Zou er een bepaalde trots uit moeten gaan van de canon van Zeeland?

Dat vind ik niet. Alhoewel geschiedenis – en dus ook de Canon – nooit geheel waarden vrij is, vind ik wel dat het dat zoveel mogelijk moet zijn. Daarom vind ik (bij)bedoelingen als "trots" moeten zijn op de Canon of je moeten "schamen" voor de zg "zwarte bladzijden" niet van toepassing. De Zeeuwse Canon is een zo goed mogelijk raamwerk om een overzicht van de Zeeuwse geschiedenis te geven en de mogelijkheid te bieden dit raamwerk verder in te vullen.

Bijlage 3 - Hoofdlijnen van de Zeeuwse Canon

Dit document is mij toegezonden door Johan Francke

1. De Zeeuwse delta: land van schorren, slikken en overstromingen; jagers en verzamelaars, landbouw en veeteelt. Zeeland is in zijn geheel ontgonnen, bedijkt, ingepolderd en van duinen voorzien door haar inwoners. Het waterbeheer en het in cultuur brengen van het landschap vanaf de vroegste bewoning heeft de ontwikkeling van de provincie als agrarisch gebied in later eeuwen bepaald. De omgang met het water (binnenwater, Noordzee en rivierarmen) heeft de regio veel gewin opgeleverd, maar ook vele slachtoffers geëist: het water is dan ook een rode draad doorheen de gehele geschiedenis van de regio.

2. Aan de periferie van Europa en de Nederlanden. De geografische ligging en bodemgesteldheid van de eilanden in de regio bepaalt sterk het karakter van de stedelijke en economische ontwikkeling. De Zeeuwse eilanden zijn nog maar vanaf de 16de eeuw een zelfstandige regio. Diverse heersers, zoals de Romeinen, Vlaamse en Hollandse graven regeren over (delen van) het gebied dat hierdoor uit alle windstreken invloeden ondergaat. Zeeuws-Vlaanderen –dat lange tijd onder ander bestuur dan de rest van het gewest valt– blijft tot in de twintigste eeuw inzet van de strijd tussen Zeeland en Vlaanderen.

3. Een gekerstend land. Vanaf de vroege bewoning in de Romeinse tijd is er in Zeeland godenverering. In de zevende eeuw doet het christendom zijn intrede. Kloosterorden vestigen zich, vooral in de steden. In de twaalfde en dertiende eeuw worden overal in Zeeland parochies gesticht en worden kerken gebouwd. De reformatie krijgt aarzelend voet aan de grond, maar vooral na de politieke omwentelingen wint het calvinisme aan invloed. In vrijwel geheel Zeeland en een deel van Zeeuws-Vlaanderen sluiten de meeste inwoners zich aan bij de Gereformeerde kerk. Ondanks de secularisatie blijft de religie een belangrijk element in de samenleving. Het brede scala aan kerkgenootschappen en groeperingen is daarvan een exponent.

4. Een Zeeuwse taal en cultuur. De eerste handschriften over Zeeland dateren uit de 12de eeuw. Het bestaan van rederijerskamers geeft blijk van een levendig literair leven binnen de provincie vanaf de 16de eeuw, maar daarnaast levert de provincie ook tal van beroemde persoonlijkheden op het gebied van kunst en wetenschap. Het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (1769) is een van de oudste natuurkundige/wetenschappelijke instellingen van Nederland die zich met wetenschappelijk onderzoek en experimenten bezig houdt, maar ook belangrijke publicaties uitgeeft. Zeeland kent tal van eigen culturele uitingen: ringrijden, straorijden, krulbollen, gaaischieten.

5. Verstedelijkt land en handelsknooppunten aan de monding van de Schelde. De landsheren spelen een grote rol in de economische en autonome ontwikkeling van de handelssteden. Er is wisselwerking door het economische achterland in Vlaanderen (Brugge/Gent/Antwerpen) Vanaf circa de 12de eeuw vind in Zeeland verstedelijking plaats. Het Zwingebied en de Vier Ambachten komen tot bloei in de 13de – 15de eeuw. Vanaf de 14de eeuw zijn er stedelijke ontwikkeling op Walcheren, de Bevelanden en Schouwen-Duiveland, dat in de 15de eeuw verder ontwikkelt door de opkomst van internationale overslagcentra. Middelburg, groeit uit tot één van de grote steden van de Republiek in de 17de eeuw.

6. Het ontstaan van het gewest Zeeland en de verhouding tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De bijzondere politieke structuur van de Zeeuwse staten zorgt voor een dominante rol van de zes stemhebbende steden en de eerste Edele of de stadhouder (indien in functie) binnen de provincie ten opzicht van andere gewesten. Als gevolg van de

Tachtigjarige Oorlog ontstaat de staatsgrens in Noord-Vlaanderen. Staats-Vlaanderen wordt een bufferzone en vervalt tot agrarisch gebied.

7. Zeeland's gouden eeuw. De zestiende- en begin zeventiende eeuw is in economisch, politiek en militair opzicht de belangrijkste eeuw voor het gebied benoorden Westerschelde. Een belangrijke basis voor die bloei zijn de visserij, handelsvaart en kaapvaart. De bloei komt vooral tot stand na de handelsbarrière en tolheffing van de Schelde en de komst van Vlaamse kennis en kapitaal (1585); de Zeeuwse havens kunnen zo als voorhaven voor Antwerpen fungeren en tegelijk een eigen marktsegment binnenhalen. Zeeland wordt een handelsgewest. Deze positie wordt begin zeventiende eeuw al snel overgenomen door Holland, maar profiterend van oorlog en economische groei elders weet Zeeland tot in de achttiende eeuw mee te liften op het succes. Zeeland speelt een belangrijke rol in de internationale marktbeveging (wolstapel Veere en wijnstapel Middelburg), visserij (Zierikzee); de Scheldedelta werkt als scharnierpunt tussen de noordelijke en zuidelijke overzeese handel.

8. Koopmansgeest en koloniale macht. Vanaf midden zestiende eeuw kun je de Zeeuwen in de gehele Noordzee en daarbuiten vinden. Door middel van de handelscompagnieën als de Veerse Compagnie van Verre, Vereenigde Zeeuwsche Compagnie, WIC en VOC komen de Zeeuwen in West- en Oost-Indië en bij Spitsbergen (Noordsche Compagnie), Vanaf de 17de en 18de eeuw stortten de Zeeuwen zich op de slavenhandel (MCC), kaapvaart en smokkelhandel. Mede door de verovering van Suriname door Abraham Crijnssen voor de Staten van Zeeland wordt de basis gelegd voor een bijzondere en eeuwenlange relatie met dat land. Zeeuwen ondernemen vanaf eind zestiende- tot begin achttiende eeuw diverse ontdekkings- en expeditiereizen onder andere om de Noordoostelijke doorvaart te ontdekken en het terra incognita van het zuidelijk halfrond in kaart te brengen.

9. Eenheidsstaat: Voordat de Fransen arriveren is er oproer en strijd tussen patriotten en oranjegezinden. De Bataafs-Franse tijd is er een van nieuwe initiatieven (bestuur, administratie, economie, infrastructuur, onderwijs). In de Franse tijd worden gewestelijke prerogatieven zoals rekeneenheden vervangen door het decimale stelsel en andere centraal opgelegde wetgeving (instelling burgerlijke stand en kadaster). In 1814 komt een definitief einde aan de gewestelijke autonomie. Zeeland valt onder het koninkrijk Nederland. Zeeland krijgt de vorm zoals we die nu kennen. Er ontstaat kortstondig oorlogsgeweld in 1830-1831 ten gevolge van de Belgische Opstand. Bij het Verdrag van Londen wordt de staatsgrens van voor 1795 hersteld.

10. Het ontstaan van de moderne samenleving. Handelskapitaal wordt in de achttiende- en negentiende eeuw geïnvesteerd in landbouwontwikkelingen. Dit zorgt voor desurbanisatie en de verschuiving van handelsgewest naar agrarisch gewest. Mislukte oogst, een landbouwcrisis (1870-1880), religieuze motieven en slechte sociaal-economische vooruitzichten zorgen midden negentiende eeuw voor een uitstroom (vooral naar de VS). Er komt een aanzet tot mechanisering in de landbouw en visserij en er zijn initiatieven tot geleidelijke verbetering van het onderwijs, de gezondheidszorg, hygiëne, communicatie en openbare veiligheid. De urbanisatie laat in Zeeland lang op zich wachten, maar eind negentiende eeuw nemen ook spoorweg- en kanaalwerken (Walcheren, Terneuzen) en de realisering van industriële ondernemingen een aanvang. In het kielzog hiervan komt het socialisme naar Zeeland. Kunstenaars ontdekken in de provincie het 'Zeeuwse licht' en een serene samenleving waar de tijdgeest moeizaam doordringt.

11. Zeeland in de tijd van de wereldoorlogen. De Eerste Wereldoorlog heeft grote gevolgen voor de Zeeuws-Vlaamse grensstreek zoals de migrantenstroom van vele Belgische vluchtelingen en de stroomdraad. Zeeland ontkomt niet aan oorlogsgeweld van

Duitsers en geallieerden. In de Tweede Wereldoorlog (bombardement Middelburg, operaties Infatuatie en Switchback) laat zich dat nog duidelijker blijken. Tussen de oorlogen emanciperen de landarbeiders verder: de macht van de hereboeren ten opzichte van de landarbeiders verschuift door het socialisme, organisatievorming (vakbonden), doorbreking van het politieke machtsvacuüm en de groei van de middenklasse.

12. Wederopbouw en verzorgingsstaat, democratisering, ontkerkelijking en toerisme. Eerst de oorlog en wederopbouw en later de Ramp en Deltawerken slaan diepe gaten in het Zeeuwse landschap en treft de bevolking zwaar. De oorspronkelijke boerenelite maakt definitief op het pluche plaats voor beroepsbestuurders en planologen. Ook in Zeeland verdwijnen de zuilen en (on)gemakken van de dorpsamenleving mede door de invloed van (regionale) massamedia zoals krant, radio en televisie. Toerisme wordt samen met industrie de nieuwe economische pijler waar het gewest op drijft; landbouwmechanisering doet samen met herverkaveling zijn intrede.

13. Zeeland krijgt kleur. De immigratiebewegingen na de oorlog zorgen ook in Zeeland voor problemen. Zo zijn er grote groepen Molukkers die in Zeeland moeten worden opgevangen en zich steeds harder opstellen tegenover de overheid. In de jaren zeventig komen ook Surinamers, Turken en Marokkanen binnen de provincie wonen. Andere groepen zoals Vlamingen, Fransen en Joden hebben zich al geleidelijk om redenen van geloof en economie via een eeuwenlang immigratieproces in de provincie gevestigd

14. Zeeland in Europa. Zeeland profileert zich als perifere groene en blauwe zone van rust en schakel tussen de industrie van de Noordzee en het Ruhrgebied, tussen de Randstad en Antwerpen, tussen de politieke band van Den Haag en Brussel. Economische vooruitgang, industrialisering en verbetering van de infrastructuur staan vaak haaks op natuurbeheer, monumentenzorg en toerisme. Er is een toenemend historisch- en natuurbewustzijn gevolgd door beschermende maatregelen. Grenzen verdwijnen. Er is samenwerking met Oost- en West-Vlaanderen binnen en buiten de Euregio Scheldemond. Door infrastructurele werken zijn de eilanden en gebieden in de regio niet langer geïsoleerd voor het verkeer, maar verdwijnen ook de veerdiensten.

Bijlage 4 – Vergelijking vensters Zeeuwse canon met Nederlandse canon

Dit document is mij toegezonden door Johan Francke

Zeeuwse Canon 2008

<i>Nr.</i>	<i>Jaartal</i>	<i>Zeeuwse canon</i>	<i>Nederlandse canon</i>
1	-4000 – -2000	Saeftinge De vroegste Zeeuwen	Hunebedden
2	Ca. 150- 250	Nehalenniatempel Colijnsplaat Zeeland in de Romeinse tijd	De Romeinse limes
3	690	Willibrord Verspreiding van het christelijk geloof	Willibrord
4	825-925	Ringwalburg Souburg Bescherming tegen vloed en Vikingen	Karel de Grote
5	1000-1200	Vliedberg Eerste waterstaatswerken in Zeeland	De Beemster
6	1122	Abdij Komst van kloosterorden en gezag	De Republiek
7	Ca. 1200- 1300	Reynaert de Vos	Hebban Olla vogala
8	1200-1500	Schilderij zoutzieden Z'zee –Pronk Moertering en selnering	De Hanze
9	1229	Slot Moermond Ambachtsheren in Zeeland	De Republiek
10	1242	Keur van de Vier Ambachten Keuren en stadsrechten 1300-1500	De Republiek
11	1256	Slag bij Baarland Strijd om Zeeland tussen Vlaanderen en Holland	Floris V
12	1375	Kerktoeren 's-Heer Arendskerke	De grachtengordel/ stadsuitbreidingen

		Kerkbouw en dorpsvormen, 1100-1400	
13	Ca. 1350-1396	Willem Beukelszoon Haringvisserij	De Hanze
14	14 ^{de} eeuw	Meekrapplant	-
15	Ca. 1539	Schotse Huizen te Veere Zeeland's gouden eeuw	De Hanze
16	1540	Westkapelse zeedijk Zeeuwse paalhoofdenrijen	Beemster
17	1565-1566	Hagepreken Het calvinisme wordt de dominante religie	Beeldenstorm
18	1572 (1593-1602)	Wandtapijten. Zeeland voert strijd aan tegen Spanje en Staatsinrichting Staten van Zeeland	Willem van Oranje / De Republiek, een staatrechtelijk unicum
19	1598	Kaart Noord-Beveland Herbedijking en polders	De Beemster
20	1602	VOC/WIC als handelscompagnieën	VOC/WIC
21	1608	Willem Teellinck Nadere Reformatie	De Statenbijbel
22	1608	Telescoop Jansen Wetenschappelijke ontwikkelingen in Zeeland in de 17 ^{de} eeuw	Christiaan Huygens Wetenschap in de Gouden Eeuw
23	16 ^{de} -17 ^{de} eeuw	Stadswallen Hulst Staats-Spaanse linies Zeeuws-Vlaanderen als bufferzone	'Willem van Oranje/ De Republiek
24	1577	Jacob Cats Dichter en staatsman	Erasmus
25	1631	Ondergang Reimerswaal Verdronken steden en dorpen	'De Beemster'
26	1602-1647	François Rijckhals: cultuur van de late Middeleeuwen	Rembrandt
27	1607-1667	Michiel de Ruyter	Michiel de Ruyter

28	1667	Fort Zeelandia Abraham Crijnssen verovert Suriname	Hugo de Groot/Volkenrecht
29	1696	Mattheus Smallegange Schrijver van de kroniek van Zeeland	Atlas Maior van Bleau
30	1685-1730	Franse oorlogsschip Bourbon opgebracht (schilderij Louw) Gouden tijdperk van kaapvaart en lorrendraaiers	'Michiel de Ruyter'
31	1726	Prent Arends van Toornvliet Aanleg buitenhuizen	Buitenhuizen
32	1721/1730	Slavernij monument MCC als slavenhaler Opheffing asciento WIC: komst particuliere slavenreders	Slavernij
33	1750-1900	Zeeuwse schuur Desurbanisatie in Zeeland	De grachtengordel/stadsuitbreiding
34	1769	Oprichting KZGW De verlichting in Zeeland	Eise Eisinga, de Verlichting in Nederland
35	1787	Patriottentijd in Zeeland	Patriottentijd, crisis in de Republiek
36	1795-1813	Pieter Paulus, pres. Nat. Verg. Franse tijd in Zeeland Invoering decimaal stelsel, kadaster	Napoleon, Franse tijd
37	1830-1839	Ledel in de slag bij Kapitale Dam Oorlog met België	Koning Willem I: het koninkrijk van Nederland en België
38	1847	Zeeland, Michigan Emigratie naar de VS	De crisisjaren (1929-1940)
39	1865-1943	J.H. van Dale Zeeuwse geleerden	Spinoza
40	1870-1873	Kanaalwerken en spoorweg	De eerste spoorlijn. De versnelling
41	1871	Oesterput Yerseke	-

		Oester- en mosselcultuur	
42	1885	Johanna Dorothea van der Mey Vrouwenemancipatie	Aletta Jacobs
43	1890-1920	Mondriaan in Domburg Kunstenaarskolonie en opkomst toerisme	Vincent van Gogh, de moderne kunstenaar
44	1914	Zeeuws-Vlaams Volkslied Pattist en anti-annexatiebeweging	De Eerste Wereldoorlog. Oorlog en neutraliteit
45	1940-1944	Tank Westkapelle WO II in Zeeland	Tweede Wereldoorlog
46	1953	De watersnood Ramp van 1953 opmaat voor Deltawerken	De watersnood, de dreiging van het water.
47	1955	Opstand Molukkers te Westkapelle	Veelkleurig Nederland / Indonesië
48	1956	Televisietoren Goes Massamedia in Zeeland	De televisie
49	1965	Zeelandbrug Infrastructuurle werken in Zeeland 'voltooid' en eilanden verbonden	Europa Nederlanders en Europeanen
50	1973	Kerncentrale Borssele Industrialisatie en nieuwe energiebronnen	De gasbel, een eindige schat